APULEII

METAMORPHOSEON

LIBRI UNDECIM.

Digitized by Google

TYPIS CAROLI CRAPELET.

ANNO IV.

(3

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBRI UNDECIM

EX OPTIMIS EXEMPLARIBUS EMENDATI.

TOMUS TERTIUS.

BIBLIOTECA NAZIONALE DI NAPOLI

PARISIIS,

APUD ANT. AUG. RENOUARD.

M. DCC. XCVI.

Digitized by Google

Digitized by Google

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER NONUS.

Digitized by Google

ARGUMENTUM

LIBRI NONI.

Continet astum asini, quo lanienam evasit. Sequitur alterum periculum, quo rabiosus creditus, auxilium aquæ potus acquisivit. Narratio fabellæ de femina maritum illudente, cujus amator sub specie emptoris in dolio fefellit. Sors captiosa syriacorum sacerdotum, furtumque deprehensum. Descriptio pistorii operis, cui fuit mancipatus. Explicatio fabularum de adulteriis impudicitiaque feminarum lepidissima. Domini rursus mutatio, a pistore ad hortulanum facta translatione. Dirum familiæ infortunium. Hortulani in militum abactorem insultatio; asini occultatio, et prospectus.

Digitized by Google

LIBER IX.

Sic ille nequissimus carnifex contra me manus impias obarmabat. At ego, præcipitante consilium periculi tanti præsentia, nec exspectata diutina cogitatione, lanienam imminentem fuga vitare statui; protinusque vinculo, quo fueram deligatus, abrupto, cursu me proripio totis pedibus, ad tutelam salubrem crebris calcibus velitatus: illicoque me, raptim transcursa proxima porticu, triclinio, in quo dominus ædium sacrificales epulas cum sacerdotibus deæ cœnitabat, incontanter immitto. Nec pauca rerum apparatus cibarii, mensas etiam, et id genus, impetu meo collido,

Digitized by Google

atque disturbo. Qua rerum deformi strage paterfamilias commotus, ut importunum atque lascivum, me cuidam famulo curiose traditum, certo aliquo loco clausum jussit cohiberi: ne rursum convivium placidum simili petulantia dissiparem. Hoc astutulo commento scitule munitus, et mediis lanii manibus ereptus, custodela salutaris mihi gaudebam carceris. Sed nimirum nihil fortuna renuente licet homini nato dexterum provenire: nec consilio prudenti, vel remedio sagaci, divinæ providentiæ fatalis dispositio subverti vel reformari potest. Mihi denique id ipsum commentum, quod momentariam salutem reperisse videbatur, periculum grande, immo exitium præsens conflavit aliud. Nam quidam

Digitized by Google

subito puer, mobili ac trepida facie, percitus, ut familiares inter se susurrabant, irrumpit triclinium, suoque annuntiat domino, de proximo angiportu canem rabidam paulo ante per posticam impetu miro sese direxisse; ardentique prorsus furore venaticos canes invasisse; ac dehinc proximum petisse stabulum, atque ibi pleraque jumenta incurrisse pari sævitia; nec postremum saltem ipsis hominibus pepercisse. Nam Myrtilum mulionem, et Hephæstionem cocum, et Hypatium cubicularium, et Apollonium medicum, immo vero et plures alios ex familia, abigere tentantes, variis morsibus quemque lacerasse: certe venenatis morsibus contacta nonnulla jumenta efferari jam simili rabie. Quæ res omnium

Digitized by Google

statim percussit animos. Ratique me etiam eadem peste infectum ferocire, arreptis cujuscemodi telis, mutuoque ut exitium commune protelarent cohortati, ipsi potius eodem vesaniæ morbo laborantes persequuntur. Nec dubio me lanceis illis et venabulis, immo vero et bipennibus, quæ facile famuli subministraverant, membratim compilassent; ni respecto subiti periculi turbine, cubiculum, in quo mei domini devertebant, protinus irrupissem. Tunc clausis obseratisque super me foribus, obsidebant locum; quoad, sine ullo concessionis suæ periculo, pestilentiæ lethalis pervicaci rabie possessus ac peresus, absumerer. Quo facto, tandem libertatem nactus, solitariæ fortunæ munus amplexus, super constratum lec-

Digitized by Google

tum abjectus, poſt multum equidem temporis ſommum humanum quievi. Jamque clara die, mollitie cubiculi refota laſſitudine, vegetus exſurgo: atque illos, qui meæ tutelæ pervigiles excubias agitaverant, auſculto de meis ſic altercare fortunis: Adhuccine miſerum iſtum aſinum jugi furore jactari credimus? immo vero jam virus, increſcente ſævitia, prorſus exſtinctum. Sic opinionis variæ terminum ad explorationem conferunt; ac de rima quidam proſpiciunt ſanum me atque ſobrium otioſe conſiſtere. Jamque ultro foribus patefactis, plenius an ſim jam manſuetus periclitantur. Sed unus ex his, de cœlo ſcilicet miſſus mihi ſoſpitator, argumentum explorandæ ſanitatis meæ tale commonſtrat ceteris; ut

Digitized by Google

aquæ recentis completam pelvem offerrent potui meo : ac si intrepidus, et more solito sumens, aquis allubescerem ; sanum me, atque omni morbo scirent expeditum : contra vero, si visum contactumque laticis vitarem ac perhorrescerem ; pro comperto noxiam rabiem pertinaciter durare. Hoc enim libris etiam pristinis proditum observari solere. Isto placito, vas immane confestim aquæ pellucidæ de proximo petitæ fonte cunctantes adhuc offerunt mihi. At ego sine ulla mora progressus, etiam obvio gradu satis sitienter, pronus, et totum caput immergens, salutares vere equidem illas aquas hauriebam. Jamque et plausus manuum, et aurium flexus, et ductum capistri, et quidvis aliud periclitantium, placide

Digitized by Google

patiebar ; quoad contra vesanam eorum præsumptionem modestiam meam liquido cunctis approbarem. Ad istum modum vitato duplici periculo , die sequenti rursum divinis exuviis onustus, cum crotalis et cymbalis circumforaneum mendicabulum producor ad viam. Nec paucis casulis atque castellis oberratis, devertimus ad quempiam pagum urbis opulentæ quondam , ut memorabant incolæ, inter semiruta vestigia conditum : et hospitio proximi stabuli recepti , cognoscimus lepidam de adulterio cujusdam pauperis fabulam. Quam vos etiam cognoscatis, volo. Hic gracili pauperie laborans, fabriles operas præbendo, parvis illis mercedibus vitam tenebat. Erat ei tamen uxorcula , etiam satis

quidem tenuis et ipsa, verumtamen postrema lascivia famigerabilis. Sed die quadam, dum matutino ille ad opus susceptum proficiscitur, statim latenter irrepit ejus hospitium temerarius adulter. Ac, dum Veneris colluctationibus securius operantur; maritus ignarus rerum, ac nihil etiam tunc tale suspicans, improvisus hospitium repetit. Jamque clausis et obseratis foribus, uxoris laudata continentia, januam pulsat, sibilo etiam præsentiam suam denuntiante. Tunc mulier callida, et ad hujuscemodi flagitia perastutula, tenacissimis amplexibus expeditum hominem, dolio, quod erat in angulo semiobrutum, sed alias vacuum, dissimulanter abscondit; et patefactis ædibus, adhuc introeuntem maritum

aspero sermone accipit: Siccine, vacuus et otiosus, insinuatis manibus ambulabis mihi, nec, obito consueto labore, vitæ nostræ prospicies, et aliquid cibatui parabis? at ego misera et pernox et perdia lanificio nervos meos contorqueo, ut intra cellulam nostram saltem lucerna luceat. Quanto me felicior Daphne vicina, quæ mero et prandio matutino saucia cum suis adulteris volutatur! Sic confutatus maritus, Ecquid istuc est? ait: nam licet forensi negotio officinator noster attentus ferias nobis fecerit, tamen hodiernæ cœnulæ nostræ prospexi. Vides istud dolium, quod semper vacuum, frustra locum detinet tantum, et revera præter impedimentum conversationis nostræ nihil præstat amplius? istud ego

quinque denariis cuidam venditavi : et adest, ut, dato pretio secum rem suam ferat. Quin itaque præcingeris, mihique manum tantisper accommodas, ut exobrutum protinus tradatur emptori. E re nata fallacia, mulier temerarium tollens cachinnum, Magnum, inquit, istum virum ac strenuum negotiatorem nacta sum, qui rem, quam ego mulier et intra hospitium contenta jamdudum septem denariis vendidi, minoris distraxit. Additamento pretii lætus maritus, Et quis est ille, ait, qui tanto præstinavit? At illa, Olim, inepte, inquit, descendit in dolium, sedulo soliditatem ejus probaturus. Nec ille sermoni mulieris defuit : sed exsurgens alacriter, Vis, inquit, verum scire, materfamilias ? hoc tibi dolium nimis

vetustum est, et multifariam rimis hiantibus quassum. Ad maritumque ejus dissimulanter conversus, Quin tu quicumque es, homuncio, lucernam, ait, actutum mihi expedis; ut erasis diligenter sordibus intrinsecus, aptum usui possim dinoscere : nisi nos putas æs de malo habere. Nec quidquam moratus ac suspicatus acer et egregius ille maritus, accensa lucerna, Discede, inquit, frater, et otiosus adsiste, donec probe procuratum istud tibi repræsentem. Et cum dicto, nudatus ipse, delato lumine, scabiem vetustam cariosæ testæ occipit exscalpere. At vero adulter, bellissimus ille pusio, inclinatam dolio pronam uxorem fabri superincurvatus secure dedolabat. At illa, capite in dolium demisso, maritum suum astu

meretricio tractabat ludicre. Hoc, et illud, et aliud, et rursus aliud purgandum digito demonstrat suo : donec utroque opere perfecto, acceptis septem denariis, calamitosus faber collo suo gerens dolium, coactus est ad hospitium adulteri perferre. Pauculis ibi diebus commorati, et munificentia publica saginati, vaticinationisque crebris mercedibus suffarcinati, purissimi illi sacerdotes novum quæstus genus sibi comminiscuntur. Sorte unica casibus pluribus enodata, consulentes de rebus variis plurimos, ad hunc modum cavillantur. Sors hæc erat :

> Ideo conjuncti terram proscindunt boves,
> Ut in futurum læta germinent sata.

Tum si qui, matrimonium sorte captantes, interrogarent ; rem ipsam responderi aiebant : Jungendos con-

nubio, et satis liberum procreandis. Si possessiones præstinaturus quæreret; merito boves, ut et jugum et arva sementis florentia, pronuntiari. Si quis de profectione sollicitus divinum caperet auspicium; junctos jam paratosque quadrupedum cunctorum mansuetissimos: et lucrum promitti de glebæ germine. Si prælium capessiturus, vel latronum factionem persecuturus, utiles necne processus sciscitaretur; addictam victoriam forti præsagio contendebant: quippe cervices hostium jugo subacturi, et prædam de rapinis uberrimam fructuosamque capturi. Ad istum modum, divinationis astu captioso contraxerant non parvas pecunias. Sed assiduis interrogationibus argumenti satietate jam defecti, rursum ad viam

prodeunt, viam, tota quam nocte confeceramus, longe pejorem. Quidni? lacunosis incilibus voraginosam, partim stagnanti palude fluidam, et alibi subluvie cœnosa lubricam. Crebris denique offensaculis et assiduis lapsibus jam contusis cruribus meis, vix tandem ad campestres semitas fessus evadere potui. Et ecce, nobis repente de tergo manipulus armati supercurrunt equites; ægreque cohibita equorum curruli rabie, Philebum ceterosque comites ejus involant avidi: colloque constricto, et sacrilegos impurosque compellantes, interdum pugnis obverberant: nec non manicis etiam cunctos coarctant: et identidem urgenti sermone comprimunt, promerent ocius aureum cantharum, promerent auctoramen-

tum illud sui sceleris; quod simulatione solemnium, quæ in operto factitaverant, ab ipsis pulvinaribus Matris deum clanculo furati, prorsus quasi possent tanti facinoris evadere supplicium, tacita profectione adhuc luce dubia pomœrium pervaserint. Nec defuit, qui, manu super dorsum meum injecta, in ipso deæ quam gerebam, gremio scrutatus, reperiret, atque incoram omnium aureum depromeret cantharum. Nec isto saltem tam nefario scelere impuratissima illa capita confutari, terrerive potuere; sed mendoso risu cavillantes, En, inquiunt, indignæ rei scævitatem! quam plerique insontes periclitantur homines! propter unicum caliculum, quem deum Mater sorori suæ deæ Syriæ hospitale munus ob-

tulit, noxios religionis antistites ad discrimen vocari capitis ! His et aliis similibus affaniis frustra obblateratis, eos retrorsum abducunt pagani, statimque vinctos in Tullianum compingunt : cantharoque, et ipso simulacro, quod gerebam, apud fani donarium redditis ac consecratis, altera die productum me rursum voce præconis venui subjiciunt : septemque nummis carius, quam prius me comparaverat Philebus, quidam pistor de proximo castello præstinavit. Protinusque frumento etiam coempto affatim onustum, per iter arduum scrupis, et hujuscemodi stirpibus infestum, ad pistrinum, quod exercebat, perducit. Ibi complurium jumentorum multivii circuitus intorquebant molas ambage varia : nec die

tantum, verum perpeti etiam nocte, prorsus instabili machinarum vertigine, lucubrabant pervigilem farinam. Sed mihi, ne rudimentum servitii perhorrescerem scilicet, novus dominus loca, lautia prolixe præbuit. Nam et diem illum primum feriatum dedit, et cibariis abundanter instruxit præsepium. Nec tamen illa otii saginæque beatitudo duravit ulterius. Sed die sequenti, molæ, quæ maxima videbatur, matutinus adstituor: et illico velata facie, propellor ad incurva spatia flexuosi canalis; ut in orbe termini circumfluentis reciproco gressu, mea recalcans vestigia, vagarer errore certo. Nec tamen sagacitatis ac prudentiæ meæ prorsus oblitus, facilem me tirocinio disciplinæ præbui. Sed quamquam fre-

quenter, cum inter homines agerem, machinas similiter circumrotari vidissem; tamen ut expers et ignarus operis, stupore mentito defixus hærebam. Quod enim rebar, ut minus aptum et hujusmodi ministerio satis inutilem, me ad quempiam alium utique leviorem laborem legatum iri; vel otiosum certe cibatum iri. Sed frustra solertiam damnosam exercui. Complures enim protinus baculis armati me circumsteterunt: atque, ut eram luminibus obtectis securus etiamnunc, repente signo dato, et clamore conferto, plagas ingerentes acervatim, adeo me strepitu turbulentant, ut cunctis consiliis abjectis, illico scitissime tæniæ sparteæ totus innixus, discursus alacres obirem. Hac subita sectæ commutatione risum toto cœ-

tui commoveram. Jamque maxima diei parte transacta, defectum alioquin me, helcio sparteo dimoto, nexu machinæ liberatum applicant præsepio. At ego, quamquam eximie fatigatus, et refectione virium vehementer indiguus, et prorsus fame perditus, tamen familiari curiositate attonitus, et satis anxius, postposito cibo, qui copiosus aderat, inoptabilis officinæ disciplinam cum delectatione quadam arbitrabar. Dii boni! quales illic homunculi vibicibus livedinis totam cutem depicti, dorsumque plagosum scissili centunculo magis inumbrati quam obtecti; nonnulli exiguo tegili tantummodo pubem injecti; cuncti tamen sic tunicati, ut essent per pannulos manifesti; frontes litterati, et capillum semirasi, et pe-

des annulati; cum lurore deformes; et fumosis tenebris vaporosæ caliginis palpebras adesi, atque adeo male luminati; et in modum pugilum, qui pulvisculo perspersi dimicant, farinulenta cinere sordide candidati. Jam de meo jumentario contubernio quid, vel ad quem modum memorem? Quales illi muli senes, vel cantherii debiles? Circa præsepium capita demersi, contruncabant moles palearum: cervice cariosa vulnerum putredine; follicantes nares languidas assiduo pulsu tussedinis hiulci; pectora copulæ sparteæ tritura continua exulcerati; costas perpetua castigatione ossium tenus renudati; ungulas multivia circumcursione in enorme vestigium porrecti; totumque corium veterno atque scabiosa macie

exasperati. Talis familiæ funestum mihi etiam metuens exemplum, veterisque Lucii fortunam recordatus, et ad ultimam salutis metam detrusus, submisso capite mærebam. Nec ullum uspiam cruciabilis vitæ solatium aderat; nisi quod ingenita mihi curiositate recreabar, dum præsentiam meam parvi facientes, libere quæ volunt, omnes et agunt et loquuntur. Nec immerito priscæ poeticæ divinus auctor apud Graios, summæ prudentiæ virum monstrare cupiens, multarum civitatum obitu, et variorum populorum cognitu, summas adeptum virtutes cecinit. Nam et ipse gratas gratias asino meo memini, quod me suo celatum tegmine, variisque fortunis exercitatum, etsi minus prudentem, multiscium red-

Digitized by Google

didit. Fabulam denique bonam, præ ceteris suave comptam, ad aures vestras afferre decrevi. Et en, occipio. Pistor ille, qui me pretio suum fecerat, bonus alioquin vir et apprime modestus, pessimam et ante cunctas mulieres longe deterrimam sortitus conjugam, pœnas extremas tori larisque sustinebat: ut hercules ejus vicem ego quoque tacitus frequenter ingemiscerem. Nec enim vel unum vitium nequissimæ illi feminæ deerat; sed omnia prorsus, ut in quamdam cœnosam latrinam, in ejus animum flagitia confluxerant: scæva, sæva, virosa, ebriosa, pervicax, pertinax: in rapinis turpibus avara, in sumptibus fœdis profusa: inimica fidei, hostis pudicitiæ. Tunc sprelis atque calcatis divinis numinibus, in vicem cer-

tæ religionis, mentita sacrilega præsumptione dei, quem prædicaret unicum, confictis observationibus vacuis, fallens omnes homines, et miserum maritum decipiens, matutino mero et continuo stupro corpus manciparat. Talis illa mulier miro me persequebatur odio. Nam et antelucio recubans adhuc, subjungi machinæ novitium clamabat asinum: et statim ut cubiculo primum processerat, insistens jubebat incoram sui plagas mihi quamplurimas irrogari. Et cum tempestivo prandio laxarentur jumenta cetera, longe tardius applicari me præsepio jubebat. Quæ sævitia multo mihi magis genuinam curiositatem in suos mores ampliaverat. Nam et assiduo plane commeantem in ejus cubiculum quem-

dam sentiebam juvenem, cujus et faciem videre cupiebam ex summo studio; si tamen velamentum capitis libertatem tribuisset meis alioquin luminibus. Nec enim mihi solertia defuisset ad detegenda quoquomodo pessimæ feminæ flagitia. Sed anus quædam, stupri sequestra, et adulterorum internuntia, de die quotidie inseparabilis aderat. Cum qua protinus jentaculo, ac dehinc vino mero mutuis vicibus velitata, scenas fraudulentas in exitium miserrimi mariti subdolis ambagibus construebat. At ego quamquam graviter succensens errori Fotidis, quæ me, dum avem fabricat, perficit asinum, isto tamen vel unico solatio ærumnabilis deformitatis meæ recreabar, quod auribus grandissimis præditus, cunc-

ta longule etiam dissita facillime sentiebam. Denique die quadam tinnulæ illius aniculæ sermo talis meas affertur aures: De isto quidem, mi herilis, tecum ipsa videris, quæ sine meo consilio pigrum et formidolosum familiarem istum sortita es: qui insuavis et odiosi mariti tui caperatum supercilium ignaviter perhorrescit; ac per hoc amoris languidi desidia tuos volentis amplexus discruciat. Quanto melior Philesietærus, adulescens et formosus, et liberalis, et strenuus, et contra maritorum inefficaces diligentias constantissimus! dignus hercules solus omnium matronarum perfrui deliciis: dignus solus coronam auream capite gestare, vel ob unicum istud, quod nunc nuper in quem-

Digitized by Google

dam zelotypum maritum eximio studio commentus est. Audi denique, et amatorum diversum ingenium compara. Nosti quemdam Barbarum, nostræ civitatis decurionem, quem Scorpionem, præ morum acritudine, vulgus appellat. Hic uxorem generosam et eximia formositate prædìtam, mira custodela munitam, domi suæ quam cautissime cohibebat. Ad hæc, ultima pistoris illa uxor, subjiciens, Quidni? inquit, novi diligenter. Areten meam condiscipulam memoras. Ergo, inquit anus, nosti totam Philesietæri etiam ipsius fabulam? Minime gentium, inquit; sed nosse valde cupio: et oro, mater, ordine mihi singula retexe. Nec commorata illa sermocinatrix immodica, sic anus incipit: Barbarus iste cum

necessariam profectionem pararet; pudicitiamque caræ conjugis conservare summa diligentia cuperet; servulum suum Myrmecem, fidelitate præcipua cognitum, secreto commonet, suæque dominæ custodelam omnem permittit: carcerem et perpetua vincula, mortem denique violentam et famem comminatus, si quispiam hominum, vel in transitu, digitotenus eam contigisset. Idque dejerans etiam confirmat per omnia divina numina. Ergo igitur summo pavore percussum Myrmecem acerrimum relinquens uxori secutorem, securam dirigit profectionem. Tunc obstinato animo vehementer anxius Myrmex, nec usquam dominam suam progredi sinebat, et lanificio domestico destrictam inseparabilis assiste-

Digitized by Google

bat; ac tantum necessario vespertini lavacri progressu, affixus atque conglutinatus, extremas manu prehendens lacinias, mira sagacitate commissæ provinciæ fidem tuebatur. Sed ardentem Philesietæri vigilantiam matronæ nobilis pulchritudo latere non potuit. Atque hac ipsa potissimum famosa castitate; et insignis tutelæ nimietate instinctus atque inflammatus, quidvis facere, quidvis pati paratus, ad expugnandam tenacem domus disciplinam totis accingitur viribus. Certusque fragilitatis humanæ fidei, et quod pecuniæ cunctæ sint difficultates perviæ, auroque soleant adamantinæ etiam perfringi fores; opportune nactus Myrmecis solitatem, ei amorem suum aperit: et supplex eum medelam cru-

ciatui deprecatur. Nam sibi statutam decretamque mortem proximare, ni maturius cupito potiatur. Nec eum tamen quidquam in re facili formidare debere. Quippe cum vespera solus, fide tenebrarum contectus atque absconditus, introrepere, et intra momentum temporis remeare posset. His et hujuscemodi suadelis validum addens cuneum, qui rigentem prorsus servi tenacitatem violenter diffinderet. Porrecta enim manu sua, demonstrat ei novitate nimia candentes solidos aureos; quorum viginti quidem puellæ destinasset, ipsi vero decem libenter offerret. Exhorruit Myrmex inauditum facinus, et obclusis auribus aufugit protinus. Nec auri tamen splendor flammeus oculos ipsius exire potuit. Sed quamquam

procul semotus, et domum celeri gradu provectus, videbat tamen decora illa monetæ lumina, et opulentam prædam jam tenebat animo: miroque mentis salo et cogitationum dissensione, misellus in diversas sententias carpebatur ac distrahebatur. Illic fides, hic lucrum; illic cruciatus, hic voluptas. Ad postremum tamen, formidinem mortis vicit aurum. Nec saltem spatio cupido formosæ pecuniæ leniebatur: sed nocturnas etiam curas invaserat pestilens avaritia; ut, quamvis herilis eum comminatio domi cohiberet, aurum tamen foras evocaret. Tunc devorato pudore, et dimota cunctatione, sic ad aures dominæ mandatum perfert. Nec a genuina levitate descivit mulier, sed exsecrando me-

tallo pudicitiam suam protinus auctorata est. Ita gaudio perfusus, ad suæ fidei præcipitium, Myrmex non modo capere; verum saltem contingere, quam exitio suo viderat, pecuniam cupiens; et magnis suis laboribus perfectum desiderium Philesietæro, lætitia percitus, nuntiat: statimque destinatum pretium reposcit. Et tenet nummos aureos manus Myrmecis, quæ nec æreos norat. Jamque nocte promota solum perducit ad domum, probeque capite contectum, amatorem strenuum infert adusque dominæ cubiculum. Commodum novis amplexibus Amori rudi litabant, commodum prima stipendia Veneri militabant nudi milites: et contra omnium opinionem, captata noctis opportunitate, impro-

Digitized by Google

visus maritus adsistit. Suæ domus januam jam pulsat, jam clamitat, jam saxo fores verberat: et ipsa tarditate magis magisque suspectus, dira comminatur Myrmeci supplicia. At ille, repentino malo perturbatus, et misera trepidatione ad inopiam consilii deductus, quod solum poterat, nocturnas tenebras causabatur sibi obsistere quin clavem curiose absconditam repereret. Interdum Philesietærus, cognito strepitu, raptim tunicam injectus, sed plane præ trepidatione pedibus intectis, procurrit cubiculo. Tunc Myrmex, tandem clave pessulis subjecta, repandit fores; et recipit tunc etiam fidem deum boantem dominum. Eoque propere cubiculum petente, clandestino transcursu dimittit Philesietærum. Quo

jam pro limine liberato, securus sui, clausa domo, rursum se reddidit quieti. Sed dum prima luce Barbarus procedit cubiculo, videt sub lectulo soleas incognitas, quibus inductus Philesietærus irrepserat: suspectisque e re nata, quæ gesta sunt; non uxori, non ulli familiarium cordolio patefacto, sublatis his, et in sinum furtim absconditis, jusso tantum Myrmece per conservos vincto forum versus detrahi, tacitos secum mugitus iterans, rapidum dirigit gressum, certus solearum indicio vestigium adulteri posse se perfacile indipisci. Sed ecce, per plateam dum Barbarus vultu turgidus subductisque superciliis incedit iratus; ac pone eum Myrmex vinculis obrutus, non quidem coram noxæ deprehensus,

conscientia tamen pessima permixtus lacrymis uberibus, ac postremis lamentationibus inefficacem commovet miserationem: opportune Philesietærus occurens, quamquam diverso quodam negotio destinatus, repentina tamen facie permotus, non enim deterritus, recolens festinationis suæ delictum; ut cetera consequenter suspicatus, sagaciter extemplo sumpta familiari constantia, dimotis servulis, invadit cum summo clamore Myrmecem, pugnisque malas ejus clementer obtundens, At te, inquit, nequissimum et periturum caput, dominus iste tuus et cuncta cœli numina, quæ dejerando temere devotasti, pessimum pessime perduint! qui de balneis soleas hesterna die mihi furatus es: dignus hercules,

dignus qui et ista vincula conteras, et insuper etiam carceris tenebras perferas. Hac opportuna fallacia vigorati juvenis inductus, immo vero sublatus, et ad credulitatem delapsus Barbarus, postliminio domum regressus, vocato Myrmece, soleas illas offerens, et ignovit ex animo, et uti domino redderet, cui subripuerat, suasit. Hactenus adhuc anicula garriente, suscipit mulier: Beatam illam, quæ tam constantis sodalis libertate fruitur! At ego misella, molæ etiam sonum, et ecce, illius scabiosi asini faciem timentem familiarem incidi. Ad hæc anus: Jam ego tibi probe suasum et confirmatum animi amatorem illum alacrem, vadimonio sistam. Et insuper condicta vespertina regressione, cubiculo

facessit. At pudica uxor statim cœnas saliares comparat, vina pretiosa defæcat, pulmenta recentia tucetis temperat; mensa largiter instructa. Denique ut dei cujusdam adventus, sic exspectatur adulteri. Nam et opportunè maritus foris apud naccam proximum cœnitabat. Ergo igitur meridie propinquante, helcio tandem absolutus, refectuique secure redditus, non tam hercules laboris libertate gratulabar, quam quod revelatis luminibus liberè jam cunctas facinorosæ mulieris artes prospectare poteram. Sol ipsum quidem delapsus oceanum subterraneas orbis plagas illuminabat: et ecce, nequissimæ anus adhærens lateri temerarius adulter adventat: puer admodum, et adhuc lubrico genarum splendore con-

spicuus, adhuc adulteros ipse delectans. Hunc multis admodum saviis exceptum, mulier cœnam jubet paratam accumbere. Sed ut primum occursoriam potionem et inchoatum gustum extremis labiis contingebat adulescens; multo celerius opinione rediens, maritus adventat. Tunc uxor egregia, diras devotiones in eum deprecata, et crurum ei fragium obominata, exsangui formidine trepidantem adulterum alveo ligneo, quo frumenta confusa purgari consueverant, temere propter jacenti suppositum, abscondit: ingenitaque astutia, dissimulato tanto flagitio, intrepidum mentita vultum, percontatur de marito, cur utique contubernalis arctissimi deserta cœnula, præmaturus adforet. At ille dolenti prorsus

animo suspirans assidue, Nefarium, inquit, et extremum facinus perditæ feminæ tolerare nequiens, fuga me proripui. Hem, qualis! Dii boni, matrona, quam fida, quam sobria, turpissimo se dedecore fœdavit! Juro per istam ego sanctam Cererem, me nunc etiam meis oculis de tali muliere minus credere. His instincta verbis mariti audacissima uxor, noscendæ rei cupiens, non cessat obtundere, totam prorsus a principio fabulam promeret. Nec destitit; donec ejus voluntati succubuit maritus. Et sic, ignarus suorum, domus alienæ percenset infortunia: Contubernalis mei fullonis uxor, alioquin servati pudoris, ut videbatur, femina, quæ semper secundo rumore gloriosa, larem mariti pudice gubernabat, oc-

culta libidine prorupit in adulterum quempiam. Cumque furtivos amplexus obiret assidue, ipso illo denique momento, quo nos lauti cœnam petebamus, cum eodem illo juvene miscebatur in Venerem. Ergo nostra repente turbata præsentia, subitario ducta consilio, eumdem illum subjectum contegit viminea cavea; quæ fustium flexu in erectum aggerata cumulum, lacinias circumdatas, suffusa candido fumo sulfuris, inalbabat. Eoque jam, ut sibi videbatur, tutissime celato, mensam nobiscum secura participat. Interdum acerrimo gravique odore sulfuris juvenis inescatus atque obnubilatus, intercluso spiritu diffluebat: utque est ingenium vivacis metalli, crebras ei sternutationes commovebat. Atque

Digitized by Google

ut primum e regione mulieris, pone tergum ejus maritus acceperat sonum sternutationis, quod enim putaret ab ea profectum; solito sermone salutem ei fuerat imprecatus, et iterato rursum, et frequentato sæpius; donec rei nimietate commotus, quod res erat tandem suspicatur. Et, impulsa mensa protinus, remotaque cavea, producit hominem crebros anhelitus ægre efflantem; inflammatusque indignatione contumeliæ, gladium flagitans, jugulare moriturum gestiebat; ni, respecto communi periculo, vix eum ab impetu furioso cohibuissem: asseverans brevi, absque noxa nostri, suapte inimicum ejus violentia sulfuris periturum. Nec suadela mea, sed ipsius rei necessitate lenitus, quippe jam semivivum illum

in proximum deportat angiportum. Tunc uxorem ejus tacite suasi, ac denique persuasi, secederet paululum ultra limen tabernæ ad quampiam tantisper familiarem sibi mulierem; quoad spatio fervens mariti sedaretur animus: qui tanto calore, tantaque rabie perculsus, non eram dubius aliquid etiam de se suaque conjuge tristius profecto cogitaret aliud. Contubernalis epularum tædio fugatus, larem reveni meum. Hæc recensente pistore, jamdudum procax et temeraria mulier, verbis exsecrantibus fullonis illius detestabatur uxorem: illam perfidam, illam impudicam, denique universi sexus grande dedecus; quæ, suo pudore postposito, torique genialis calcato fœdere, larem mariti lupanari ma-

culasset infamia ; jamque perdita nuptæ dignitate, prostitutæ sibi nomen adsciverit. Addebat et tales oportere vivas exuri feminas. Et tamen taciti vulneris et suæ sordidæ conscientiæ commonita, quo maturius stupratorem suum tegminis cruciatu liberaret, idemtidem suadebat maritum temporius quieti decedere. At ille, utpote intercepta cœna, profugerat prorsus jejunus, mensam potius comiter postulabat. Apponebat ei propere, quamvis invita, mulier. Quippini? destinatam alii. Sed mihi penitus carpebantur præcordia, et præcedens facinus et præsentem deterrimæ feminæ constantiam cogitanti : mecumque sedulo deliberabam, si quo modo possem, detectis ac revelatis fraudibus, auxilium meo

præbere domino : illumque qui ad instar testudinis alveum succubabat, depulso tegmine, cunctis palam facere. Sic herili contumelia me cruciatum tandem cœlestis respexit providentia. Nam senex claudus, cui nostra tutela permissa fuerat, universa nos jumenta, id hora jam postulante, ad lacum proximum bibendi causa gregatim prominabat. Quæ res optatissimam mihi vindictæ subministravit occasionem. Namque prætergrediens, observatos extremos adulteri digitos, qui per angustias cavi tegminis prominebant, obliquata atque infesta ungula compressos, usque ad summam minutiem contero; donec intolerabili dolore commotus, sublato flebili clamore, repulsoque et abjecto alveo, conspectui profano

redditus, scenam propudiosæ mulieris patefecit. Nec tamen pistor damno pudicitiæ magnopere commotus, exsangui pallore trepidantem puerum, serena fronte et propitiata facie commulcens, incipit : Nihil triste de me tibi, fili, metuas. Non sum barbarus, nec agresti morum squallore præditus : nec ad exemplum naccinæ truculentiæ sulfuris te lethali fumo necabo, ac ne juris quidem severitate lege de adulteriis ad discrimen vocabo capitis tam venustum tamque pulchellum puellum : sed plane cum uxore mea partiario tractabo. Nec erciscundæ familiæ, sed communi dividundo formula dimicabo : ut sine ulla controversia vel dissensione, tribus nobis in uno conveniat lectulo. Nam et ipse semper cum mea conju-

ge tam concorditer vixi, ut, ex secta prudentium, eadem nobis ambobus placerent. Sed nec æquitas ipsa patitur habere plus auctoritatis uxorem quam maritum. Talis sermonis blanditie cavillatum, deducebat ad torum nolentem puerum, sequentem tamen; et pudicissima illa uxore altrorsus disclusa, solus ipse cum puero cubans, gratissima corruptarum nuptiarum vindicta perfruebatur. Sed cum primum rota solis lucida diem peperit, vocatis duobus e familia validissimis, quam altissime sublato puero, ferula nates ejus obverberans, Tu autem, inquit, tam mollis ac tener, et admodum puer, defraudatis amatoribus ætatis tuæ flore, mulieres appetis; atque eas liberas et connubia lege sociata corrumpis, et intempestivum

tibi nomen adulteri vindicas? His et pluribus verbis compellatum et insuper affatim plagis castigatum, forinsecus abjicit. At ille adulterorum omnium fortissimus, insperata potitus salute, tamen nates candidas illas noctu diuque diruptus, mærens profugit. Nec secius pistor ille nuntium remisit uxori, eamque protinus de sua proturbavit domo. At illa, præter genuinam nequitiam, contumelia etiam, quamvis justa, tamen altius commota atque exasperata, ad armillum revertitur, et ad familiares feminarum artes accenditur: magnaque cura requisitam veratricem quamdam feminam, quæ devotionibus ac maleficiis quidvis efficere posse credebatur, multis exorat precibus, multisque suffarcinat muneribus,

alterum de duobus postulans; vel rursum mitigato conciliari marito; vel, si id nequiverit, certe larva, vel aliquo diro numine immisso, violenter ejus expugnari spiritum. Tunc saga illa et divinipotens primis adhuc armis facinorosæ disciplinæ suæ velitatur: et vehementer offensum mariti flectere, atque in amorem impellere conatur animum. Quæ res cum ei sequius ac rata fuerat proveniret, indignata numinibus, et præter præmii destinatum compendium, contemptione etiam stimulata, ipsi jam miserrimi mariti incipit imminere capiti, umbramque violenter peremptæ mulieris ad exitium ejus instigare. Sed forsitan lector scrupulosus, reprehendens narratum meum, sic argumentaberis: Unde autem tu

astutule asine, intra terminos pistrini contentus, quid secreto, ut affirmas, mulieres gesserint, scire potuisti? Accipe igitur, quemadmodum homo curiosus, jumenti faciem sustinens, cuncta quæ in perniciem pistoris mei gesta sunt, cognovi. Diem ferme circa mediam, repente intra pistrinum mulier, reatu miraque tristitie deformis, apparuit, flebili centunculo semiamicta, nudis et intectis pedibus, lurore buxeo macieque fœdata. Et discerptæ comæ semicanæ, sordentes inspersu cineris, pleramque ejus anteventulæ contegebant faciem. Hæc talis, manu pistori clementer injecta, quasi quippiam secreto collocutura, in suum cubiculum seducit eum: et adducta fore, quam diutissime demoratur.

Sed cum esset jam confectum omne frumentum, quod inter manus opifices tractaverant, necessarioque peti deberet aliud; servuli cubiculum propter astantes dominum vocabant, operique supplementum postulabant. Atque ut illis sæpicule et intervocaliter clamantibus nullus respondit dominus; jam forem pulsare validius: et quod diligentissime fuerat oppessulata, majus pejusque aliquid opinantes, nisu valido reducto vel diffracto cardine, tandem patefaciunt aditum. Nec uspiam reperta illa muliere, vident e quodam tigillo constrictum, jamque exanimem pendere dominum. Eumque nodo cervicis absolutum detractumque, summis plangoribus summisque lamentationibus, atque ultimo lavacro procu-

rant : peractisque feralibus officiis, frequentique prosequente comitatu, tradunt sepulturæ. Die sequenti filia ejus accurrit e proximo castello, in quod pridem denupserat, mæsta, atque crines pendulos quatiens, et interdum pugnis obtundens ubera. Quæ, nullo quidem domus infortunium nuntiante, cuncta cognoverat: sed ei per quietem obtulit sese flebilis patris sui facies, adhuc nodo revincta cervice: eique totum novercæ scelus aperuit, de adulterio, de maleficio, et quemadmodum larvatus ad inferos demeasset. Et cum se diutino plangore cruciasset, accursu familiarium cohibita, tandem pausam luctui fecit. Jamque nono die rite completis apud tumulum solemnibus, familiam, suppellectilemque, et om-

nia jumenta ad hereditariam deducit auctionem. Tunc unum larem, varie dispergit venditionis incertæ licentiosa fortuna. Me denique ipsum pauperculus quidam hortulanus comparat quinquaginta nummis, magno, ut aiebat: sed ut communi labore victum sibi quæreret. Res ipsa mihi poscere videtur, ut hujus quoque servitii mei disciplinam exponam. Matutino me multis oleribus onustum proximam civitatem deducere consueverat dominus; atque ibi venditoribus tradita merce, dorsum insidens meum, sic hortum redire. At dum fodiens, dum irrigans, ceteroque incurvus labore deservit; ego tantisper otiosus, placita quiete recreabar. Sed ecce, siderum ordinatis ambagibus, per numeros dierum ac

mensium remeans anus, post mustulentas autumni delicias, ad hibernas Capricorni pruinas deflexerat: et assiduis pluviis, nocturnisque rorationibus, sub dio, et intecto conclusus stabulo, continuo discruciabar frigore. Quippe cum meus dominus præ nimia paupertate ne sibi quidem, nedum mihi, posset stramen aliquod vel exiguum tegimen parare; sed frondoso casulæ contectus umbraculo degeret. Ad hoc, matutino lutum nimis frigidum, geluque præacuta frusta nudis invadens pedibus, enitebar. Ac ne suetis saltem cibariis ventrem meum replere poteram. Namque et mihi et ipsi domino cœna par ac similis, oppido tamen tenuis, aderat: lactucæ veteres et insuaves illæ, quæ seminis enormi senecta ad

instar scoparum in amaram cœnosi succi cariem exolescunt. Nocte quadam paterfamilias de pago proximo tenebris illunæ caliginis impeditus, et imbre nimio madefactus, atque ob id ab itinere directo cohibitus, ad hortulum nostrum, jam fesso equo, devertit; receptusque comiter pro tempore, licet non delicato, necessario tamen quietis subsidio, remunerari benignum hospitem cupiens, promittit ei, de prædiis suis sese daturum et frumenti et olivi aliquid, et amplius duos vini cados. Nec moratus meus dominus, sacculo et utribus vacuis secum apportatis, nudæ spinæ meæ residens, ad sexagesimum stadium profectionem comparat. Eo jam confecto viæ spatio, pervenimus ad prædictos agros. Ibique statim meum

dominum comis hospes opipari prandio participat. Jamque his in poculis mutuis altercantibus, mirabile prorsus evenit ostentum. Una de cetera cohorte gallina per mediam cursitans aream, clangore genuino, velut ovum parere gestiens, personabat. Eam suus dominus intuens, O bona, inquit, ancilla, et satis fecunda, quæ multo jam tempore quotidianis nos partubus saginasti! nunc etiam cogitas, ut video, gustulum nobis præparare. Et, Heus, inquit, puer, calathum fœtui gallinaceo destinatum, angulo solito collocato. Ita, uti fuerat jussum, procurante puero, gallina consuetæ lecticulæ spreto cubili, ante ipsos pedes domini prœmaturum, sed magno prorsus futurum scrupulo, prodidit partum. Non enim

ovum, quod scimus, illud; sed pinnis et unguibus et oculis et voce etiam perfectum edidit pullum; qui matrem suam continuo cœpit comitari. Nec eo secius longe majus ostentum, et quod merito omnes perhorrescerent, exoritur. Sub ipsa enim mensa, quæ reliquias prandii gerebat, terra dehiscente imitus, largissimus emicuit fons sanguinis. Hinc resultantes uberrimæ guttæ mensam cruore persperguut. Ipsoque illo momento, quo stupore defixi mirantur ac trepidant divina præsagia, concurrit unus e cella vinaria, nuntians omne vinum, quod olim diffusum fuerat, in omnibus doliis ferventi calore et prorsus ut igni copioso subdito rebullire. Visæ etiam interea mustelæ mortuum serpentem forinsecus mordicus attra-

hentes : et de ore pastoritii canis virens exsiluit ranula; ipsumque canem, qui proximus consistebat, aries appetitum unico morsu strangulavit. Hæc tot ac talia ingenti pavore domini illius et familiæ totius ad extremum stuporem dejecerunt animos : quid prius, quidve posterius, quid magis, quid minus numinum cœlestium leniendis minis, quot et qualibus procuraretur hostiis. Adhuc omnibus exspectatione teterrimæ formidinis torpidis, accurrit quidam servulus, magnas et postremas domino illi fundorum clades annuntians. Namque is adultis jam tribus liberis, doctrina instructis, et verecundia præditis vivebat gloriosus. His adulescentibus erat cum quodam paupere, modicæ casulæ domino,

vetus familiaritas. At enim casulæ parvulæ conterminos magnos et beatos agros possidebat vicinus potens, et dives, et juvenis, et prosapiæ majorum gloria male utens, pollensque factionibus, et cuncta facile faciens in civitate, hostili modo vicini tenuis incursabat pauperiem, pecua trucidando, boves abigendo, fruges adhuc immaturas obterendo. Jamque tota frugalitate spoliatum, ipsis etiam glebulis exterminare gestiebat: finiumque inani commota quæstione, terram totam sibi vindicabat. Tunc agrestis, verecundus alioquin, avaritia divitis jam spoliatus, ut suo saltem sepulchro paternum retineret solum, amicos plurimos ad demonstrationem finium, trepidans eximie, corrogarat. Aderant inter alios tres

illi fratres, cladibus amici quantulum quantulum ferentes auxilium. Nec tamen ille vesanus tantillum præsentia multorum civium territus, vel etiam confusus, licet non rapinis, saltem verbis temperare voluit: sed illis clementer expostulantibus, fervidosque ejus mores blanditiis permulcentibus, repente suam suorumque carorum salutem quam sanctissime adjurans, asseverat, parvi se pendere tot metatorum præsentiam: denique vicinum illum auriculis per suos servulos sublatum, de casula longissime statimque projectum iri. Quo dicto, insignis indignatio totos audientium pertentavit animos. Tunc unus e tribus fratribus incontanter et paulo liberius respondit: Frustra eum, suis opibus confisum, tyrannica

superbia comminari; cum alioquin pauperes etiam liberali legum præsidio de insolentia locupletium consueverint vindicari. Quod oleum flammæ, quod sulfur incendio, quod flagellum furiæ, hoc et iste sermo truculentiæ hominis nutrimento fuit. Jamque ad extremam insaniam vecors, suspendium sese et totis illis et ipsis legibus mandare próclamans, canes pastoritios, villaticos, feros atque immanes, assuetos abjecta per agros esitare cadavera, præterea etiam transeuntium viatorum passivis morsibus alumnatos, laxari, atque in eorum exitium inhortatos, immitti præcipit. Quo simul signo solito pastorum incensi atque inflammati sunt, furiosa rabie conciti, et latratibus etiam absonis horribiles,

eunt in homines; eosque, variis aggressi vulneribus, distrahunt ac lacerant: nec fugientibus saltem compescunt; sed eo magis irritatiores sequuntur. Tunc inter confertam trepidæ multitudinis stragem, e tribus junior, offenso lapide atque obtunsis digitis, terræ prosternitur: sævisque illis ac ferocissimis canibus instruit nefariam dapem. Protinus enim nacti prædam jacentem, miserum illum adulescentem frustatim discerpunt. Atque ut ejus lethalem ululatum cognovere ceteri fratres, accurrunt mæsti suppetias: obvolutisque lacinia lævis manibus, lapidum crebris jactibus propugnare fratri atque abigere canes aggrediuntur. Nec tamen eorum ferociam vel conterere vel expugnare potuere. Quippe cum miserri-

musadulescens, ultima voce prolata, vindicarent de pollutissimo divite mortem fratris junioris, illico laniatus interisset. Tunc reliqui fratres, non tam hercules desperata quam ultro neglecta sua salute, contendunt ad divitem : atque ardentibus animis impetuque vesano, lapidibus crebris in eum velitantur. At ille cruentus, et multis ante flagitiis similibus exercitatus percussor, injecta lancea, duorum alterum per pectus medium transadegit. Nec tamen peremptus ac prorsus exanimatus adulescens ille terræ concidit. Nam telum transvectum, atque ex maxima parte pone tergum elapsum, soloque nisus violentia defixum, rigore librato suspenderat corpus. Sed et quidam de servulis procerus et validus, sica-

rio illi ferens auxilium, lapide contorto tertii juvenis dexterum brachium longo jactu petierat: sed impetu casso per extremos digitos transcurrens lapis, contra omnium opinionem, deciderat innoxius. Nonnullam tamen sagacissimo juveni proventus humanior vindictæ speculam subministravit. Ficta namque manus suæ debilitate, sic crudelissimum juvenem compellat: Fruere exitio totius nostræ familiæ, et sanguine trium fratrum insatiabilem tuam crudelitatem pasce, et de prostratis tuis civibus gloriose triumpha, dum scias, licet privato suis possessionibus paupere, fines usque et usque proterminaveris, habiturum te tamen vicinum aliquem. Nam hæc etiam dextera, quæ tuum prorsus ampu-

tasset caput, iniquitate fati contusa decidit. Quo sermone alioquin exasperatus furiosus latro, rapto gladio, sua miserrimum juvenem manu perempturus, invadit avidus. Nec tamen sui molliorem provocaverat. Quippe insperato et longe contra ejus opinionem resistens juvenis, complexu fortissimo arripit ejus dexteram; magnoque nisu, ferro librato, multis et crebris ictibus impuram elidit divitis animam: et ut accurrentium etiam familiarium manu se liberaret, confestim adhuc inimici sanguine delibuto mucrone gulam sibi prorsus exsecuit. Hæc erant, quæ prodigiosa præsagiverant ostenta; hæc, quæ miserrimo domino fuerant nuntiata. Nec ullum verbum, ac ne tacitum quidem fletum tot malis cir-

Digitized by Google

cumventus senex, quivit emittere: sed arrepto ferro, quo commodum inter suos epulones caseum atque alias prandii partes diviserat, ipse quoque ad instar infelicissimi sui filii, jugulum sibi multis ictibus contrucidat; quoad super mensam cernuus corruens, portentosi cruoris maculas novi sanguinis fluvio proluit. Ad istum modum puncto brevissimo dilapsæ domus fortunam hortulanus ille miseratus, suosque casus graviter ingemiscens, depensis pro prandio lacrymis, vacuasque manus complodens sæpicule, protinus inscenso me, retro, qua veneramus, viam capessit. Nec innoxius ei saltem regressus evenit. Nam quidam procerus, et, ut indicabat habitus atque habitudo, miles e legione, factus nobis

obvius, superbo atque arroganti sermone percontatur, quorsum vacuum duceret asinum? At meus dominus adhuc mærore permixtus, et alias latini sermonis ignarus, tacitus præteribat. Nec miles ille familiarem cohibere quivit insolentiam; sed indignatus silentio ejus, ut convicio, viti, quam tenebat, obtundens eum, dorso meo proturbat. Tunc hortulanus supplicue respondit, sermonis ignorantia se, quid ille diceret, scire non posse. Ergo igitur græce subjiciens miles, Ubi, inquit, ducis asinum istum? Respondit hortulanus, petere se civitatem proximam. Sed mihi, inquit, operæ ejus opus est: nam de proximo castello sarcinas præsidis nostri cum ceteris jumentis debet advehere. Et, injecta statim

manu, loro me, quo ducebar, arreptum, incipit trahere. Sed hortulanus prioris plagæ vulnere prolapsum sanguinem capite detergens, rursus deprecatur civilius atque mansuetius versari commilitonem; idque per spes prosperas ejus orabat adjurans. Nam et hic ipse, aiebat, iners asellus, et nihilominus morbo detestabili caducus, vix etiam paucos olerum manipulos de proximo hortulo solet anhelitu languido fatigatus subvehere; nedum ut rebus amplioribus idoneus videatur gerulus. Sed ubi nullis precibus mitigari militem, magisque in suam perniciem advertit efferari, jamque inversa vite de vastiore nodulo cerebrum suum diffindere, currit ad extrema subsidia: simulansque ad commovendam miserationem ge-

nua ejus velle contingere, submissus atque incurvatus, arreptis ejus pedibus utrisque sublime elatum, terræ graviter applodit: et statim qua pugnis, qua cubitis, qua morsibus, etiam de via lapide correpto, totam faciem manusque ejus et latera converberat. Nec ille, ut primum humi supinatus est, vel repugnare vel omnino munire se potuit: sed plane idemtidem comminabatur, si surrexisset, sese concisurum eum machæra sua frustatim. Quo sermone ejus commonefactus hortulanus, eripit ei spatham; eaque longissime abjecta, rursus sævioribus eum plagis aggreditur. Nec ille, prostratus ac præventus vulneribus, ullum reperire quiens saluti subsidium, quod solum restabat, simulat sese mortuum.

Tunc spatham illam secum asportans hortulanus, inscenso me, concito gradu recta festinat ad civitatem. Nec hortulum suum saltem curans invisere, ad quempiam sibi devertit familiarem: cunctisque narratis, deprecatur periclitanti sibi ferret auxilium; seque cum suo sibi asino tantisper occultaret; quoad celatus spatio bidui triduive capitalem caussam evaderet. Nec oblitus ille veteris amicitiæ, prompte suscipit: meque per scalas, complicitis pedibus in superius cœnaculum attracto, hortulanus deorsus in ipsa tabernula derepit in quamdam cistulam, et supergesto delitescit orificio. At miles ille, ut postea didici, tandem velut emersus gravi crapula, nutabundus tamen, et tot plagarum dolore saucius, bacu-

Digitized by Google

loque se vix sustinens civitatem adventat : confususque de impotentia, deque inertia sua quidquam ad quemquam referre popularium, sed tacitus injuriam devorans, quosdam commilitiones nactus, istas tum clades enarrat suas. Placuit ut ipse quidem contubernio se tantisper absconderet. Nam præter propriam contumeliam, militaris etiam sacramenti genium ob amissam spatham verebatur : ipsi autem, signis nostris enotatis, investigationi vindictæque sedulam darent operam. Nec defuit vicinus perfidus, qui nos illico occultari nuntiaret. Tum commilitones arcessitis magistratibus, mentiuntur sese multi pretii vasculum argenteum præsidis in via perdidisse : idque hortulanum reperisse, nec velle res-

tituere; sed apud familiarem quemdam sibi delitescere. Tunc magistratus, cum damno præsidis nomine cognito, veniunt ad deversorii nostri fores; claraque voce denuntiant hospiti nostro, nos, quos occultaret apud se, certo certius dedere, potius, quam discrimen proprii subiret capitis. Nec ille tantillum conterritus, salutique studens ejus, quem in suam receperat fidem, quidquam de nobis fatetur: ac diebus plusculis non vidisse quidem illum hortulanum contendit. Contra commilitones ibi, nec uspiam, illum delitescere, adjurantes genium principis, contendebant. Postremum magistratibus placuit, obstinate denegantem scrutinio detegere. Immissis itaque lictoribus, ceterisque publicis ministeriis, angu-

latim cuncta sedulo perlustrari jubent : nec quisquam mortalium, ac ne ipse quidem asinus intra limen comparere nuntiatur. Tunc gliscit violentior utrimque secus contentio militum, pro comperto de nobis asseverantium, fidemque Cæsaris identidem implorantium, at illius negantis, assidueque deum numen obtestantis. Qua contentione et clamoso strepitu cognito, curiosus alioquin, et inquieti procacitate præditus asinus, dum obliquata cervice per quamdam fenestrulam, quidnam sibi vellet tumultus ille, prospicere gestio ; unus e commilitonibus, casu fortuito collimatis oculis ad umbram meam, cunctos testatur incoram. Magnus denique continuo clamor exortus est. Et emensis protinus scalis, injecta

manu quidam me velut captivum detrahunt. Jamque omni sublata contatione, scrupulosius contemplantes singula, cista etiam illa revelata, repertum, productumque et oblatum magistratibus miserum hortulanum, pœnas scilicet capite pensurum, in publicum deducunt carcerem : summoque risu meum prospectum cavillari non desinunt. Unde etiam de prospectu et umbra asini natum est frequens proverbium.

Digitized by Google

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER DECIMUS.

Digitized by Google

ARGUMENTUM

LIBRI DECIMI.

CONTINETUR militis cum asino ad civitatem accessus : facinoris muliebris ob amorem incestum infandumque luculenta descriptio : asini duobus fratribus facta venditio ; quorum alter pistor erat, alter coquus : mox fratrum ob asini furtivam rapinam cibariam, dissidium atque contentio. Asini vita genialis et parasitica sub domino mitiore, ejusdemque cum matrona amorabunda concubitus : feminæ scelestæ ad bestias damnatio : judicii paridis editio : asini fuga ex spectaculo.

LIBER X.

Die sequenti meus quidem dominus hortulanus quid egerit, nescio. Me tamen miles ille, qui propter eximiam impotentiam pulcherrime vapularat, ab illo præsepio, nullo equidem contradicente, deductum abducit; atque a suo contubernio, hoc enim mihi videbatur, sarcinis propriis onustum, et prorsus exornatum armatumque militariter, producit ad viam. Nam et galeam nitore præmicantem, et scutum cetra longius relucens, sed et lanceam longissimo hastili conspicuam, quam scilicet non disciplinæ tunc quidem causa, sed propter terrendos miseros viatores, in

Digitized by Google

summo atque edito sarcinarum cumulo ad instar exercitus sedulo composuerat. Confecta campestri nec adeo difficili via, ad quamdam civitatulam pervenimus; nec in stabulo, sed in domo cujusdam decurionis devertimus. Statimque me commendato cuidam servulo, ipse ad præpositum suum, qui mille armatorum ducatum sustinebat, sollicite proficiscitur. Post dies plusculos ibidem designatum scelestum ac nefarium facinus memini. Sed, ut vos etiam legatis, ad librum profero. Dominus ædium habebat juvenem filium probe litteratum, atque ob id consequenter pietate et modestia præcipuum; quem tibi quoque provenisse cuperes, vel talem. Hujus matre multo ante defuncta, rursum matrimonium sibi reparaverat:

ductaque alia filium procreaverat alium, qui adæque jam duodecimum ætatis annum supergresserat. Sed noverca, forma magis quam moribus in domo mariti præpollens, seu naturaliter impudica, seu fato ad extremum impulsa flagitium, oculos ad privignum adjecit. Jam ergo, lector optime, scito te tragœdiam, non fabulam legere, et a socco ad cothurnum ascendere. Sed mulier illa, quam diu primis elementis Cupido parvulus nutriebatur, imbecillis adhuc ejus viribus, facile ruborem tenuem deprimens, silentio resistebat. At ubi completis igne vesano totis præcordiis, immodice bacchatus Amor exæstuabat, sævienti deo jam succubuit: ac languore simulato, vulnus animi mentitur in corporis vale-

tudine. Jam cetera salutis vultusque detrimenta et ægris amantibus examussim convenire, nemo est qui nesciat. Pallor deformis, marcentes oculi, lassa genua, quies turbida, et suspiritus cruciatus tarditate vehementior. Crederes et illam fluctuare tantum vaporibus febrium; nisi quod et flebat. Heu medicorum ignaræ mentes! Quid venæ pulsus, quid caloris intemperantia, quid fatigatus anhelitus, et utrimque secus jactatæ crebriter laterum mutuæ vicissitudines? Dii boni! quam facilis, licet non artifici medico, cuivis tamen docto venereæ cupidinis, comprehensio; cum videas aliquem sine corporis calore flagrantem. Ergo igitur impatientia furoris altius agitata, diutinum rupit silentium; et ad se vocari præci-

pit filium. Quod nomen in eo ipso, scilicet ne ruboris admoneretur, libenter craderet. Nec adulescens ægræ parentis moratus imperium, senili tristitie striatam gerens frontem, cubiculum petit uxoris patris matrisque fratris, utcumque debitum sistens obsequium. Sed illa cruciabili silentio diutissime fatigata, et ut in quodam vado dubitationis hærens, omne verbum, quod præsenti sermoni putabat aptissimum, rursum improbans, nutante etiam nunc pudore, unde potissimum caperet exordium, decontatur. At juvenis nihil etiam tunc sequius suspicatus, submisso vultu rogat ultro præsentis causas ægritudinis. Tunc illa nacta solitudinis damnosam occasionem, prorumpit in audaciam: et ubertim allacrymans, la-

ciniaque contegens faciem, voce trepida sic eum breviter affatur : Causa omnis et origo præsentis doloris, et etiam medela ipsa et salus unica mihi tute ipse es. Isti enim tui oculi per meos oculos ad intima delapsi præcordia, meis medullis acerrimum commovent incendium. Ergo miserere tua causa pereuntis : nec te religio patris omnino deterreat; cui morituram prorsus servabis uxorem. Illius enim recognoscens imaginem in tua facie, merito te diligo. Habes solitudinis plenam fiduciam, habes capax necessarii facinoris otium. Nam quod nemo novit, pene non fit. Repentino malo perturbatus adulescens, quamquam tale facinus protinus exhorruisset, non tamen negationis intempestiva severitate putavit exa-

sperandam, sed cautæ promissionis dilatione leniendam. Ergo prolixe pollicetur, et bonum caperet animum, refectionique se ac saluti redderet, impendio suadet; donec patris aliqua profectione liberum voluptati concederetur spatium: statimque se refert a noxio conspectu novercæ. Et magnam domus cladem ratus indigere consilio pleniore, ad quemdam compertæ gravitatis educatorem senem protinus refert. Nec quidquam diutina deliberatione tam salubre visum, quam fuga celeri procellam fortunæ sævientis evadere. Sed impatiens vel exiguæ dilationis mulier, ficta qualibet causa, confestim marito miris persuadet artibus ad longissime dissitas festinare villulas. Quo facto, maturatæ spei vesania

præceps promissæ libidinis flagitat vadimonium. Sed juvenis, modo istud, modo illud causæ faciens, exsecrabilem frustratur ejus aspectum; quoad illa nuntiorum varietate pollicitationem sibi denegatam manifesto perspiciens; mobilitate lubrica nefarium amorem ad longe deterius transtulisset odium. Et, assumpto statim nequissimo et ad omne facinus emancipato quodam dotali servulo, perfidiæ suæ consilia communicat. Nec quidquam melius videtur, quam vita miserum privare juvenem. Ergo missus continuo furcifer venenum præsentarium comparat; idque vino diligenter dilutum insontis privigni præparat exitio. Ac dum de oblationis opportunitate secum noxii deliberant homines; forte fortuna puer

ille junior, proprius pessimæ feminæ filius, post matutinum laborem studiorum domum se recipiens, prandio jam capto sitiens, repertum vini poculum, in quo venenum latebat inclusum, nescius fraudis occultæ, continuo perduxit haustu. Qui, ubi fratri suo paratam mortem ebibit, exanimis terræ procumbit. Illico repentina pueri pernicie pædagogus commotus, ululabili clamore matrem totamque ciet familiam. Jamque cognito casu noxiæ potionis, varie quisque præsentium auctores insimulabant extremi facinoris. Sed dira illa femina et malitiæ novercalis exemplar unicum, non acerba filii morte, non parricidii conscientia, non infortunio domus, non luctu mariti, vel ærumna funeris commota, clade fa-

miliæ vindictæ compendium traxit; misitque protinus cursorem, qui vianti marito domus expugnationem nuntiaret. Ac mox eodem ocius ab itinere regresso, personata nimia temeritate, insimulat privigni veneno filium suum interemptum. Et hic quidem non adeo mentiebatur, quod jam destinatam juveni mortem prævenisset puer. Sed fratrem juniorem fingebat ideo privigni scelere peremptum, quod ejus probrosæ libidini, qua se comprimere tentaverat, noluisset succumbere. Nec tam immanibus contenta mendaciis, addebat sibi quoque ob detectum flagitium eumdem illum gladio comminari. Tunc infelix, duplici filiorum morte percussus, magnis ærumnarum procellis æstuat. Nam et junio-

rem incoram sui funerari videbat; et alterum, ob incestum parricidiumque, capitis scilicet damnatum iri certo sciebat. Ad hoc uxoris dilectæ nimium mentitis lamentationibus, ad extremum sobolis impellebatur odium. Vix dum pompæ funebres, et sepultura filii fuerat explicata; et statim ab ipso ejus rogo senex infelix, ora sua recentibus adhuc rigans lacrymis, trahensque cinere sordentem canitiem, foro se festinus immittit. Atque ibi tum fletu, tum precibus, genua etiam decurionum contingens, nescius fraudium pessimæ mulieris, in exitium reliqui filii plenis operabatur affectibus: illum incestum paterno thalamo, illum parricidam fraterno exitio, et in comminata novercæ nece sicarium. Tanta

Digitized by Google

denique miseratione, tantaque indignatione curiam, sed et plebem mærens inflammaverat; ut remoto judicandi tædio, et accusationis manifestis probationibus, et responsionis meditatis ambagibus, cuncti conclamarint: Lapidibus obrutum publicum malum publice vindicari. Magistratus interim, metu periculi proprii, ne de parvis indignationis elementis ad exitium disciplinæ civitatisque seditio procederet, partim decuriones deprecari, partim populares compescere, ut rite et more majorum judicio reddito, et utrimque secus allegationibus examinatis, civiliter sententia promeretur: nec, ad instar barbaricæ feritatis, vel tyrannicæ impotentiæ, damnaretur aliquis inauditus; et in pace placida tam dirum

seculo proderetur exemplum. Placuit salubre consilium : et illico jussus præco pronuntiat, Patres in curiam convenirent. Quibus protinus dignitatis jure consueta loca residentibus, rursum præconis boatu, primus accusator incedit. Tunc demum clamatus inducitur etiam reus : et exemplo legis atticæ, martiique judicii, causæ patronis denuntiat præco, neque principia dicere, neque miserationem commovere. Hæc ad istum modum gesta, compluribus mutuo sermocinantibus cognovi. Quibus autem verbis accusator urserit, quibus rebus diluerit reus, ac prorsus orationes altercationesque neque absens ipse apud præsepium scire, neque ad vos, quæ ignoravi, possum enuntiare : sed quæ plane comperi, ad

Digitized by Google

istas litteras proferam. Simul enim finita est dicentium contentio; veritatem criminum fidemque probationibus certis instrui, nec suspicionibus tantam conjecturam permitti placuit: atque illum potissimum servum, qui solus hæc ita gesta esse scire diceretur, sisti modis omnibus oportere. Nec tantillum cruciarius ille, vel fortuna tam magni judicii, vel confertæ conspectu curiæ, vel certe noxia conscientia sua deterritus, quæ ipse finxerat, quasi vera asseverare atque asserere incipit. Quod se vocasset indignatus fastidio novercæ juvenis; quod ulciscens injuriam, filii ejus mandaverit necem; quod promisisset grande silentii præmium; quod recusanti mortem sit comminatus; quod venenum sua manu

temperatum dandum fratri reddiderit; quod ad criminis probationem reservatum poculum neglexisse suspicatus, sua postremum manu porrexerit puero. Hæc eximia enim ad veritatis imaginem verberone illo simulata trepidatione perferente, finitum est judicium. Nec quisquam decurionum tam æquus remanserat juveni, quin eum evidenter noxæ compertum insui culleo pronuntiaret. Cum jam sententiæ pares, cunctorum stylis ad unum sermonem congruentibus, ex more perpetuo in urnam æream deberent conjici: quo semel conditis calculis, jam cum rei fortuna transacto, nihil postea commutari licebat: sed mancipabatur potestas capitis in manum carnificis: unus e curia senior, præceteris com-

pertæ fidei atque auctoritatis præcipuæ medicus, orificium urnæ manu contegens, ne quis mitteret calculum temere, hæc ad ordinem protulit: Quod ætatis sum vobis approbatum, me vixisse gaudeo. Nec patiar, falsis criminibus petito reo, manifestum homicidium perpetrari: nec vos, qui jurejurando adstricti judicatis, inductos servuli mendacio pejerare. Ipse non possum, calcata numinum religione, conscientiam meam fallens, perperam pronuntiare. Ergo ut res est, de me cognoscite. Furcifer iste venenum præsentarium comparare sollicitus, centumque aureos solidos offerens pretium, mecum non olim convenerat; quod ægroto cuidam dicebat necessarium, qui morbi inextricabilis veterno ve-

hementer implicitus, vitæ se cruciatui subtrahere gestiret. At ego perspiciens malum istum verberonem blatterantem, atque inconcinne causificantem, certusque aliquod moliri flagitium, potionem quidem dedi; sed futuræ quæstioni præcavens, non statim pretium, quod offerebatur, accepi. Sed, ne forte aliquis, inquam, istorum, quos offers, aureorum nequam vel adulter reperiatur; in hoc ipso sacculo conditos eos annulo tuo prænota, donec altera die nummulario præsente comprobentur. Sic inductus, signavit pecuniam. Quam exinde, ut ipse repræsentatus est judicio, jussi de meis aliquem curriculo taberna promptam afferre. Et en ecce, perlatam coram exhibeo. Videat, et suum sigillum recognos-

cat. Nam quemadmodum ejus veneni frater insimulari potest quod iste comparaverit? Ingens exinde verberonem corripit trepidatio, et in vicem humani coloris succedit pallor infernus; perque universa membra frigidus sudor emanabat. Tunc pedes incertis alternationibus commovere; modo hanc, modo illam partem scalpere capitis; et ore semiclauso balbutiens, nescio quas affanias effutire; ut eum nemo prorsus a culpa vacuum merito crederet. Sed revalescente rursus astutia, constantissime negare, et arcessere mendacii medicum non desinit. Qui præter judicii religionem, cum fidem suam coram lacerari videret, multiplicato studio verberonem illum contendit redarguere: donec jussu magistratuum mi-

niſteria publica, contrectatis nequiſſimi ſervi manibus, annulum ferreum deprehenſum cum ſigno ſacculi conferunt. Quæ comparatio præcedentem roboravit ſuſpicionem. Nec rota, vel eculeus, more Græcorum, tormentis ejus apparata, jam deerant: ſed obfirmatus mira præſumptione, nullis verberibus ac ne ipſo quidem ſuccubuit igni. Tunc medicus, Non patiar, inquit, hercules, non patiar, vel contra fas de innocente iſto juvene ſupplicium vos ſumere; vel hunc, ludificato noſtro judicio, pœnam noxii facinoris evadere. Dabo enim rei præſentis evidens argumentum. Nam cum venenum peremptorium comparare peſſimus iſte geſtiret; nec meæ ſectæ crederem convenire cauſas ulli præbere mortis; nec exitio,

sed saluti hominum, medicinam quæsitam esse didicissem: verens, ne, si daturum me negassem, intempestiva repulsa viam sceleri subministrarem; et ab alio quopiam exitiabilem mercatus hic potionem, vel postremum gladio vel quovis telo nefas inchoatum perficeret; dedi non venenum, sed somniferum mandragoram, illum gravedinis compertæ famosum, et morti simillimi soporis efficacem. Nec mirum, desperatissimum istum latronem, certum extremæ pœnæ, quæ more majorum in eum competit, cruciatus istos ut leviores facile tolerare. Sed si vere puer meis temperatam manibus sumpsit potionem, vivit, et quiescit, et dormit; et protinus marcido sopore discusso remeabit ad diem lucidam. Quod si vere peremp-

tus est, si vere morte præventus est; quæratis licet causas mortis ejus alias. Ad istum modum seniore adorante, placuit: et itur confestim magna cum festinatione ad illud sepulcrum quo corpus pueri depositum jacebat. Nemo de curia, de optimatibus nemo, ac ne de ipso quidem populo quisquam, qui non illuc curiose confluxerit. Ecce pater, suis ipse manibus cooperculo capuli remoto, commodum discusso mortifero sopore, surgentem postliminio mortis deprehendit filium; eumque complexus arctissime, verbis impar præsenti gaudio, producit ad populum: atque, ut erat adhuc feralibus amiculis obstrictus atque obditus, deportatur ad judicium puer. Jamque liquido servi nequissimi, atque mulieris nequioris patefac-

tis sceleribus, procedit in medium nuda veritas. Et novercæ quidem perpetuum indicitur exsilium : servus vero patibulo suffigitur : et omnium consensu, bono medico sinuntur aurei, opportuni somni pretium. Et illius quidem senis famosa atque fabulosa fortuna, providentiæ divinæ condignum accepit exitum : qui momento modico, immo puncto exiguo, post orbitatis periculum, adulescentium duorum pater repente factus est. At ego tunc temporis talibus fatorum fluctibus volutabar : miles ille qui me, nullo vendente, comparaverat, et sine pretio suum fecerat, tribuni sui præcepto debitum sustinens obsequium, litteras ad magnum scriptas principem Romam versus perlaturus, vicinis me quibusdam duobus servis

Digitized by Google

fratribus undecim denariis vendidit. His erat dives admodum dominus. At illorum alter pistor dulciarius, qui panes et mellita concinnabat edulia; alter coquus, qui sapidissimis intrimentis succuum pulmenta condita, vapore mollibat. Unico illi contubernio communem vitam sustinebant, meque ad vasa illa compluria gestanda præstinarant, quæ, domini, regiones plusculas pererrantis, variis usibus erant necessaria. Adsciscor itaque inter duos illos fratres tertius contubernalis; haud ullo tempore tam benivolam fortunam expertus. Nam vespera, post opiparas cœnas earumque splendidissimos apparatus, multas numero partes in cellulam suam mei solebant reportare domini: ille porcorum, pullorum,

piscium, et ejuscemodi pulmentorum largissimas reliquias: hic panes, crustula, lucunculos, hamos, lacertulos, et plura scitamenta mellita. Qui cum se refecturi, clausa cellula, balneas petissent; oblatis ego divinitus dapibus affatim saginabar. Nec enim tam stultus eram, tamque vere asinus, ut dulcissimis illis relictis cibis, cœnarem asperrimum fœnum. Et diu quidem pulcherrime mihi furatrinæ procedebat artificium: quippe adhuc timide et satis parce subripienti de tam multis pauciora, nec illis fraudes ullas in asino suspicantibus. At ubi fiducia latendi pleniore capta, partes opimas quasque devorabam, et rancidiora seligens, abliguribam dulcia; suspicio non exilis fratrum pupugit animos. Et quamquam

de me nihil etiam tunc tale crederent; tamen quotidiani damni studiose vestigabant reum. Illi vero postremo, etiam mutuo sese rapinæ turpissimæ criminabantur. Jamque curam diligentiorem, et acriorem custodelam, et dinumerationem adhibebant partium. Tandem denique rupta verecundia, sic alter alterum compellat: At istud jam neque æquum, ac ne humanum, fidem minuere quidem quotidie, ac partes electiores subripere; atque iis divenditis, peculium latenter augere: de reliquis æquam vindicare divisionem. Si tibi denique societas ista displicet, possumus omnia quidem cetera fratres manere, ab isto tamen nexu communionis discedere. Nam video in immensum damni procedentem querelam, nutrire

nobis immanem discordiam. Subjicit alius : Laudo istam tuam mehercules et ipse constantiam, quod, quotidie furatis clanculo partibus, prævenisti querimoniam, quam diutissime sustinens tacitus ingemiscebam; ne viderer rapinæ sordidæ meum fratrem arguere. Sed bene, quod utrimque secus sermone prolato, jacturæ remedium quæritur; ne silentio procedens simultas, Eteocleas nobis contentiones pariat. His et similibus altercati conviciis, dejerant utrique, nullam se prorsus fraudem, nullam denique subreptionem factitasse; sed plane debere cunctis artibus communis dispendii latronem inquiri. Nam neque asinum, qui solus interesset, talibus cibis affici posse; et tamen quotidie partes electibiles comparere

nusquam; nec utique cellulam suam tam immanes involare muscas, ut olim Harpyiæ fuere, quæ diripiebant phineias dapes. Interea liberalibus cœnis inescatus, et humanis affatim cibis saginatus, corpus obesa pinguitie compleveram; corium arvina succulenta molliveram; pilum liberali nitore nutriveram. Sed iste corporis mei decor, pudori peperit grande dedecus. Insolita namque tergoris vastitate commoti, fœnum prorsus intactum quotidiè remanere cernentes, jam totos ad me dirigunt animos. Et, hora consueta velut balneas petituri, clausis ex more foribus, per quamdam modicam cavernam rimantur me passim expositis epulis inhærentem. Nec ulla cura jam damni sui habita, mirati monstruo-

sas asini delicias, risu maximo dirumpuntur; vocatoque uno, et altero, ac deinde pluribus conservis, demonstrant infandam memoratu hebetis jumenti gulam. Tantus denique ac tam liber cachinnus cunctos invaserat, ut ad aures quoque prætereuntis perveniret domini. Sciscitatus denique, quid, bonum! rideret familia: cognito quod res erat, ipse quoque per idem prospiciens foramen, delectatur eximie: ac dein risu ipse quoque latissimo, adusque intestinorum dolorem redactus, jam patefacto cubiculo proxime consistens, coram arbitratur. Nam et ego tandem ex aliqua parte mollius mihi renidentis fortunæ contemplatus faciem, gaudio præsentium fiduciam mihi subministrante, nec tantillum com-

Digitized by Google

motus, securus esitabam : quoad novitate spectaculi lætus dominus ædium, duci me jussit; immo vero suis et ipse manibus ad triclinium perduxit : mensaque posita, omne genus edulium solidorum et illibata fercula jussit apponi. At ego, quamquam jam bellule suffarcinatus, gratiorem commendatioremque me tamen ei facere cupiens, esurienter exhibitas escas appetebam. Nam et quidquid potissimum abhorreret asinus excogitantes scrupulose, ad explorandam mansuetudinem id offerebant mihi : carnes lasere infectas, altilia pipere inspersa, pisces exotico jure perfusos. Interim convivium summo risu personabat. Quidam denique præsens scurrula, Date, inquit, sodali huic quippiam meri. Quod dic-

tum dominus secutus, Non adeo, respondit, absurde jocatus es, furcifer: valde enim fieri potest, ut contubernalis noster paululum quoque mulsi libenter appetat. Et, Heus, ait, puer, lautum diligenter ecce illum aureum cantharum mulso contempera, et offer parasito meo: simul, quod ei præbiberim, commoneto. Ingens exin oborta est epulonum exspectatio. Nec ulla tamen ego ratione conterritus, otiose ac satis genialiter contorta in modum linguæ extrema labia, grandissimum illum calicem uno haustu perhausi. Clamor exsurgit consona voce cunctorum salute me prosequentium. Magno denique delibutus gaudio dominus, vocatis servis suis emptoribus meis, jubet quadruplum restitui pre-

tium; meque cuidam acceptissimo liberto suo, et satis peculiato, magna præfatus diligentia, tradidit. Qui me satis humane satisque comiter nutriebat: et, quo se patrono commendatiorem faceret, studiosissime voluptates ejus per meas argutias instruebat. Et primum me quidem mensam accumbere suffixo cubito, dein adluctari, et etiam saltare sublatis primoribus pedibus perdocuit: quodque esset apprime mirabile, verbis nutum commodare; ut quod nollem, relato, quod vellem, dejecto capite monstrarem; sitiensque, pocillatore respecto, ciliis alterna connivens bibere flagitarem. Atque hæc omnia perfacile obediebam: quæ nullo etiam monstrante scilicet facerem. Sed verebar, ne, si forte sine magistro, hu-

mano ritu ederem, plerique rati scævum præsagium portendere, velut monstrum portentumque me obtruncatum vulturiis opimum pabulum redderent. Jamque rumor publice crebruerat, quo conspectum atque famigerabilem meis miris artibus effeceram dominum: Hic est qui sodalem convivamque possidet luctantem asinum, saltantem asinum, jocantem asinum, voces humanas intelligentem, sensum nutibus exprimentem. Sed prius est, ut vobis, quod initio facere debueram, vel nunc saltem referam, quis iste vel unde fuerit. Thyasus, hoc enim nomine meus nuncupabatur dominus, oriundus patria Corintho, quod caput est totius Achaiæ provinciæ, ut ejus prosapia atque dignitas postulabat, gra-

datim permensis honoribus, quinquennali magistratui fuerat destinatus: et, ut splendori capessendorum responderet fascium, munus gladiatorium triduani spectaculi pollicitus, latius munificentiam suam porrigebat. Denique gloriæ publicæ studio tunc Thessaliam etiam accesserat, nobilissimas feras et famosos inde gladiatores comparaturus. Jamque ex arbitrio dispositis coemptisque omnibus, domuitionem parabat; spretis luculentis illis suis vehiculis, ac posthabitis decoris prædarum carpentis, quæ partim contecta, partim revelata, frustra novissimis trahebantur consequiis; equis etiam thessalicis, et aliis jumentis gallicanis, quibus generosa soboles perhibet pretiosam dignitatem: me phaleris

aureis, et fucatis ephippiis, et purpureis tapetis, et frenis argenteis, et pictilibus baltheis, et tintinnabulis perargutis exornatum, ipse residens amantissime nonnumquam comissimis affatur sermonibus. Atque inter alia pleraque summe se delectari profitebatur, quod haberet in me simul et convivam et vectorem. At ubi partim terrestri, partim maritimo itinere confecto, Corinthum accessimus; magnæ civium turbæ confluebant: ut mihi videbatur, non tantum Thyasi dantes honori, quam mei conspectus cupientes. Nam tanta ibidem etiam de me fama pervaserat; ut non mediocri quæstui præposito illi meo fuerim. Qui, cum multos videret nimio favore lusus meos spectare gestientes, obserata fore, atque singulis

eorum seorsus admissis, stipes acceptans non parvas, summulas diurnas corradere consuerat. Fuit in illo conventiculo matrona quædam pollens et opulens; quæ more ceterorum visum meum mercata, ac dehinc multiformibus ludicris delectata, per admirationem assiduam paulatim in admirabilem mei cupidinem incidit: nec ullam vesanæ libidini medelam capiens, ad instar asinariæ Pasiphaæ complexus meos ardenter exspectabat: grandi denique præmio cum altore meo depacta est noctis unius concubitum. At ille nequam, ut posset de me suave provenire, lucro suo tantum contentus, annuit. Jam denique cœnati e triclinio domini decesseramus; et jam dudum præstolantem cubiculo meo matronam offendimus. Dii boni!

qualis ille, quamque præclarus apparatus! Quatuor eunuchi confestim pulvillis compluribus ventose tumentibus pluma delicata terrestrem nobis cubitum præstruunt: sed et stragula veste, auro ac murice tyrio depicta, probe consternunt: ac desuper brevibus admodum, sed satis copiosis pulvillis, aliis nimis modicis, quis maxillas et cervices delicatæ mulieres suffulcire consuerunt, superstruunt: nec dominæ voluptates diutina sua præsentia morati, clausis cubiculi foribus, facessunt. At intus cerei præclara micantes luce, nocturnas nobis tenebras inalbabant. Tunc ipsa cuncto prorsus spoliata tegmine, tænia quoque, qua decoras devinxerat papillas, lumen propter assistens, de stanneo vasculo multo sese perungit

oleo balsamo; meque indidem largissime perfricat : sed multo tanto impensius crura etiam natesque perfundit meas. Tunc exosculata pressule, non qualia in lupanari solent basiola jactari, vel meretricum poscinummia, vel adventorum negotinummia, sed pura atque sincera instruit; et blandissimos affatus: Amo, et Cupio, et Te solum diligo, et, Sine te jam vivere nequeo: et cetera, quis mulieres et alios inducunt et suas testantur affectiones. Capistroque me prehensum, more quo didiceram declinat facile. Quippe cum nil novi, nihilque difficile facturus mihi viderer; præsertim post tantum temporis tam formosæ mulieris cupientis amplexus obiturus. Nam et vino pulcherrimo atque copioso me-

met madefeceram; et unguento fragrantissimo prolubium libidinis suscitaram. Sed angebar plane non exili metu, reputans quemadmodum tantis tamque magnis cruribus possem delicatam matronam inscendere; vel tam lucida, tamque tenera, et lacte ac melle confecta membra duris ungulis complecti: labiasque modicas ambrosio rore purpurantes tam amplo ore tamque enormi, et saxeis dentibus deformi saviari: novissime, quo pacto, quamquam ex unguiculis perpruriscens, mulier tam vastum genitale susciperet. Heu me, qui dirupta nobili femina, bestiis objectus, munus instructurus sim mei domini! Molles interdum voculas, et assidua savia, et dulces gannitus commorsicantibus oculis iterabat illa. Et in

summa, Teneo te, inquit, teneo meum palumbulum, meum passerem. Et cum dicto vanas fuisse cogitationes meas ineptumque monstrat metum. Arctissime namque complexa totum me, prorsus sed totum recepit. Illa vero, quotiens ei parcens nates recellebam, accedens totiens nisu rabido, et spinam prehendens meam appliciore nexu inhærebat : ut hercules etiam deesse mihi aliquid ad supplendam ejus libidinem crederem ; nec Minotauri matrem frustra delectatam putarem adultero mugiente. Jamque operosa et pervigili nocte transacta, vitata lucis conscientia, facessit mulier, condicto pari noctis futuræ pretio. Nec gravate magister meus voluptates ex ejus arbitrio largiebatur, par-

tim mercedes amplissimas acceptando , partim novum spectaculum domino præparando. Incontanter ei denique libidinis nostræ totam detegit scenam. At ille, liberto magnifice munerato , destinat me spectaculo publico. Et quoniam neque egregia illa uxor mea propter dignitatem, neque prorsus ulla alia inveniri poterat grandi præmio ; vilis acquiritur aliqua , sententia præsidis bestiis addicta , quæ mecum incoram publicam populi caveam frequentaret. Ejus pene talem cognoveram fabulam. Maritum habuit , cujus pater peregre proficiscens mandavit uxori suæ , matri ejusdem juvenis , quod enim sarcina prægnationis oneratam eam relinquebat ; ut si sexus sequioris edidisset fœtum ,

protinus quod esset editum, necare-
tur. At illa per absentiam mariti,
natam puellam insita matribus pie-
tate præventa, descivit ab obsequio
mariti; eamque prodidit vicinis alum-
nandam. Regressoque jam marito
natam necatamque nuntiavit. Sed ubi
flos ætatis nuptialem virgini diem
flagitabat, nec, ignaro marito, dotare
filiam pro natalibus quibat; quod so-
lum potuit, filio suo tacitum secre-
tum aperuit. Nam et oppido vereba-
tur, ne quo casu caloris juvenilis
impetu lapsus, nescius nesciam so-
rorem incurreret. Sed pietatis spec-
tatæ juvenis, et matris obsequium et
sororis officium religiose dispensat:
et arcanis domus venerabilis silentii
custodiam tradidit; plebeiam facie-
tenus prætendens humanitatem. Sic

Digitized by Google

necessarium sanguinis sui munus aggreditur, ut desolatam vicinam puellam parentumque præsidio viduatam, domus suæ tutela receptaret: ac mox arctissimo, multumque sibi dilecto contubernali, largitus de proprio dotem liberalissime, traderet. Sed hæc bene atque optime, plenaque cum sanctimonia disposita, feralem fortunæ nutum latere non potuerunt. Cujus instinctu, domum juvenis protinus se direxit sæva rivalitas. Et illico hæc eadem uxor ejus, quæ nunc bestiis propter hæc ipsa fuerat addicta, cœpit puellam, velut æmulam tori, succubamque, primo suspicari; dehinc detestari; dehinc crudelissimis laqueis mortis insidiari. Tale denique comminiscitur facinus. Annulo mariti subrepto rus profecta, mittit

quemdam servulum, sibi quidem fidelem, sed de ipsa fide pessime merentem; qui puellæ nuntiaret, quod eam juvenis profectus ad villulam vocaret ad sese: addito, ut sola et sine ullo comite quam maturissime perveniret. Et, ne qua forte nasceretur veniendi contatio; tradit annulum marito subtractum, qui monstratus, fidem verbis adstipularetur. At illa mandato fratris obsequens, hoc enim sola sciebat, respecto etiam signo ejus quod offerebatur, gnaviter, ut præceptum fuerat, incomitata festinat. Sed ubi fraudis extremæ lapsa decipulo, laqueos insidiarum accessit; tunc illa uxor egregia, sororem mariti, libidinosæ furiæ stimulis efferata, primum quidem nudam flagris ultime verberat: dehinc, quod res

erat, clamantem quoque, quod frustra pellicatus indignatione bulliret, fratrisque nomen sæpius iterantem, velut mentitam, atque cuncta fingentem, titione candenti inter media femina detruso, crudelissime necavit. Tunc acerbæ mortis exciti nuntiis frater et maritus accurrunt; variisque lamentationibus defletam puellam, tradunt sepulturæ. Nec juvenis sororis suæ mortem tam miseram, et, qua minime par erat, illatam, æquo tolerare quivit animo: sed medullitus dolore commotus, acerrimæque bilis noxio furore perfusus, exin flagrantissimis febribus ardebat; ut ipsi quoque jam medela videretur esse necessaria. Sed uxor, quæ jampridem nomen uxoris cum fide perdiderat, medicum convenit quem-

dam notæ perfidiæ, qui jam multarum palmarum spectatus præliis, magna dexteræ suæ tropæa numerabat; eique protinus quinquaginta promittit sestertia, ut ille quidem momentarium venenum venderet; illa autem emeret mariti sui mortem. Quo compecto, simulatur necessaria præcordiis leniendis bilique subtrahendæ illa prænobilis potio, quam sacram doctiores nominant: sed in ejus vice subditur alia, Proserpinæ sacra saluti. Jamque præsenti familia et nonnullis amicis et affinibus, ægroto medicus poculum probe temperatum manu sua porrigebat. Sed audax illa mulier, ut simul et conscium sceleris amoliretur, et quam desponderat pecuniam lucraretur; coram detento calice, Non prius,

inquit, medicorum optime, non prius carissimo mihi marito trades istam potionem, quam de ea bonam partem hauseris ipse. Unde enim scio, an noxium in ea lateat venenum? quæ res utique te tam prudentem tamque doctum virum nequaquam offendit, si religiosa uxor, circa salutem mariti sollicita, necessariam affero pietatem. Qua mira desperatione truculentæ feminæ repente perturbatus medicus, excussusque toto consilio, et ob angustiam temporis spatio cogitandi privatus, antequam trepidatione aliqua vel cunctatione ipsa daret malæ conscientiæ suspicionem, indidem de potione gustavit ampliter. Quam fidem secutus adulescens, etiam sumpto calice, quod offerebatur hausit. Ad istum

modum præsenti transacto negotio, medicus quam celerrime domum remeabat, salutifera potione pestem præcedentis veneni festinans exstinguere. Nec eum obstinatione sacrilega, qua semel cœperat, truculenta mulier ungue latius a se discedere passa est prius, quam, inquit, digesta potione, medicinæ proventus probatus appareat. Sed ægre, precibus et obtestationibus ejus multum ac diu fatigata, tandem abire concessit. Interdum perniciem cœcam totis visceribus furentem medullæ penitus attraxerant. Multum denique saucius, et gravedine somnolenta jam demersus, domum pervadit ægerrime. Vixque enarratis cunctis, ad uxorem mandat, saltem promissam mercedem mortis geminatæ de-

posceret. Sic elisus violenter spectatissimus medicus, effudit spiritum. Nec ille tamen juvenis diutius vitam tenuerat; sed inter fictas mentitasque lacrymas uxoris pari casu mortis fuerat exstinctus. Jamque eo sepulto; paucis interjectis diebus, quis feralia mortuis litantur obsequia, medici uxor pretium geminæ mortis petens aderat. Sed mulier usquequaque sui similis, fidei supprimens faciem, prætendens imaginem, blandicule respondet, et omnia prolixe accumulateque pollicetur, et statutum præmium sine mora se reddituram constituit; modo pauxillum de ea potione largiri sibi vellet, ob incœpti negotii persecutionem. Quid pluribus? Laqueis fraudium pessimarum uxor inducta medici, facile consensit: et

quo se gratiorem locupleti feminæ faceret, properiter domo petita, totam prorsus veneni pyxidem mulieri tradidit. Quæ grandem scelerum nacta materiem, longe lateque cruentas suas manus porrigit. Habebat filiam parvulam de marito, quem nuper necaverat. Huic infantulæ quod leges necessariam patris successionem deferrent, sustinebat ægerrime: inhiansque toto filiæ patrimonio, imminebat et capiti. Ergo certa, defunctorum liberorum matres sceleratas hereditates excipere, talem parentem præbuit, qualem exhibuerat uxorem: prandioque commento pro tempore, et uxorem medici simul et suam filiam veneno eodem percutit. Sed parvulæ quidem tenuem spiritum et delicata ac tenera

præcordia conficit protinus virus infestum. At uxor medici, dum noxiis ambagibus pulmones ejus pererrat tempestas detestabilis potionis; primum suspicata quod res erat, mox urgente spiritu jam certo certior, contendit ad ipsam præsidis domum; magnoque fidem ejus protestata clamore, et populi concitato tumultu; utpote tam immania detectura flagitia, efficit statim sibi simul et domus et aures præsidis patefierent. Jamque ab ipso exordio crudelissimæ mulieris cunctis atrocitatibus diligenter expositis, repente mentis nubilo turbine correpta, semihiantes adhuc compressit labias; et attritu dentium longo stridore reddito, ante ipsos præsidis pedes exanimis corruit. Nec ille, vir alioquin exercitus, tam mul-

tiforme facinus exsecratæ veneficæ dilatione languida passus marcescere, confestim cubiculariis mulieris attractis, vi tormentorum veritatem eruit: atque illam, minus quidem quam merebatur, sed quod dignus cruciatus alius excogitari non poterat, certe bestiis objiciendam pronuntiavit. Talis mulieris publicitus matrimonium confarreaturus, ingentique angore oppido suspensus, exspectabam diem muneris: sæpius quidem mortem mihi metu volens consciscere, priusquam scelerosæ mulieris contagio macularer, vel infamia publici spectaculi depudescerem. Sed privatus humana manu, privatus digitis, ungula rotunda atque mutila gladium stringere nequaquam poteram. Plane, ut potui, te-

nui specula solabar clades ultimas; quod ver in ipso ortu jam gemmulis floridis cuncta depingeret, et jam purpureo nitore prata vestiret: et commodum dirupto spineo tegmine spirantes cinnameos odores promicarent rosæ, quæ me priori meo Lucio redderent. Dies ecce muneri destinatus aderat. Ad conseptum caveæ, prosequente populo, pompatico favore deducor. Ac dum ludicris scenicorum choreis primitiæ spectaculi dedicantur; tantisper ante portam constitutus, pabulum lætissimi graminis, quod in ipso germinabat aditu, libens affectabam: subinde curiosos oculos, patente porta, spectaculi prospectu gratissimo reficiens. Nam puelli puellæque virenti florentes ætatula, forma conspicui, veste

nitidi, incessu gestuosi, græcanicam saltantes pyrrhicam, dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrabant; nunc in orbe rotarum flexuosi, nunc in obliquam seriem connexi; et in quadratum patorem cuneati, et in catervæ discidium separati. At ubi discursus reciproci multimodas ambages tubæ terminalis cantus explicuit; aulæo subducto et complicitis sipariis, scena disponitur. Erat mons ligneus, ad instar inclyti montis illius, quem vates Homerus Idæum cecinit sublimi instructus fabrica, consitus viretis et vivis arboribus summo cacumine, de manibus fabri fonte manante, fluviales aquas eliquans. Capellæ pauculæ tondebant herbulas. Et in modum Paridis phrygii pastoris barbaricis amiculis humeris de-

fluentibus pulchre indusiatus adulescens, aurea tiara contecto capite, pecuarium simulabat magisterium. Adest luculentus puer nudus, nisi quod ephebica chlamyda sinistrum tegebat humerum: flavis crinibus usquequaque conspicuus: et inter comas ejus aureæ pinnulæ cognatione simili sociatæ prominebant; quem caduceum et virgula Mercurium indicabant. Is saltatorie procurrens, malumque bracteis inauratum dextera gerens, ei, qui Paris videbatur, porrigit: quid mandaret Jupiter, nutu significans, et protinus gradus scitule referens, e conspectu facessit. Insequitur puella vultu honesta, in deæ Junonis speciem similis. Nam et caput stringebat diadema candida: ferebat et sceptrum. Irrupit alia, quam pu-

tares Minervam, caput contecta fulgenti galea, et oleagina corona tegebatur ipsa galea: clypeum attollens, et hastam quatiens, et qualis illa cum pugnat. Super has introcessit alia visendo decore et præpollens gratia coloris ambrosii, designans Venerem: qualis fuit Venus cum fuit virgo, nudo et intecto corpore perfectam formositatem professa; nisi quod tenui pallio bombycino inumbrabat spectabilem pubem. Quam quidem laciniam curiosulus ventus satis amanter nunc lasciviens reflabat, ut dimota, pareret flos ætatulæ: nunc luxurians aspirabat; ut adhærens pressule, membrorum voluptatem graphice liciniaret. Ipse autem color deæ diversus in speciem: corpus candidum, quod cœlo demeat; amic-

tus cærulus, quod mari remeat. Jam singulas virgines, quæ deæ putabantur, sui obibant comites. Junonem quidem Castor et Pollux, quorum capita cassides ovatæ stellarum apicibus insignes contegebant. Sed et isti Castores erant scenici pueri. Hæc puella, varios modulos lasciva concinente tibia, procedens quieta et inaffectata gesticulatione, nutibus honestis pastori pollicetur, si sibi præmium decoris addixisset, et sese regnum totius Asiæ tributuram. At illam, quam cultus armorum Minervam fecerat, duo pueri muniebant, præliaris deæ comites armigeri, Terror et Metus, nudis insultantes gladiis. At pone tergum tibicen dorium canebat bellicosum; et permiscens bombis gravibus tinnitus acutos,

in modum tubæ, saltationis agilis vigorem suscitabat. Hæc inquieto capite, et oculis in aspectu minacibus, citato et intorto genere alacer demonstrabat Paridi, si sibi formæ victoriam tradidisset, fortem tropæisque bellorum inclytum suis adminiculis futurum. Venus ecce cum magno favore caveæ, in ipso meditullio scenæ, circumfuso populo lætissimorum parvulorum, dulce subridens, constitit amœne. Illos teretes et lacteos puellos diceres tu Cupidines, et Cupidines veros, de cœlo vel mari commodum involasse. Nam et pinnulis et sagittulis et habitu cetero formæ præclare congruebant: et, velut nuptiales epulas obituræ, dominæ coruscis prælucebant facibus. Et influunt innuptarum puellarum

decoræ soboles. Hinc Gratiæ gratissimæ: inde Horæ pulcherrimæ; quæ jaculis floris serti et soluti deam suam propitiantes, scitissimum construxerant chorum, dominæ voluptatis Veris coma blandientes. Jam tibiæ multiforabiles cantus lydios dulciter consonant. Quibus spectatorum pectora suave mulcentibus, longe suavior Venus placide commoveri, cantantique lente vestigio, et leviter fluctuante spinula, et sensim annutante capite cœpit incedere, mollique tibiarum sono delicatis respondere gestibus: et nunc mite conniventibus, nunc acre comminantibus gestire pupulis: et nonnumquam saltare solis oculis. Hæc ut primum ante judicis conspectum facta est, nisu brachiorum polliceri videbatur, si fuisset

deabus ceteris antelata, daturam se nuptam Paridi forma præcipuam, suique consimilem. Tunc animo volenti phrygius juvenis malum, quod tenebat, aureum, velut victoriæ calculum, puellæ tradidit. Quid ergo miramini, vilissima capita, immo forensia pecora, immo vero togati vulturii, si toti nunc judices sententias suas pretio nundinantur? cum rerum exordio, inter deos et homines agitatum judicium corruperit gratia: et originalem sententiam magni Jovis consiliis electus judex, rusticanus et opilio, lucro libidinis vendiderit, cum totius etiam suæ stirpis exitio? Sic hercules et aliud sequius judicium inter inclytos Achivorum duces celebratum: vel cum falsis insimulationibus eruditione doctrinaque præ-

pollens Palamedes proditionis damnatur; vel virtute martia præpotenti præfertur Ulysses modicus Ajaci maximo. Quale autem et illud judicium apud legiferos Athenienses, catos illos et omnis scientiæ magistros? Nonne divinæ prudentiæ senex, quem sapientia prætulit cunctis mortalibus deus delphicus, fraude et invidia nequissimæ factionis circumventus, velut corruptor adulescentiæ, quam frenis coercebat, herbæ pestilentis succo noxio peremptus est, relinquens civibus ignominiæ perpetuæ maculam? cum nunc etiam egregii philosophi sectam ejus sanctissimam præoptent, et summo beatitudinis studio jurent in ipsius nomen. Sed ne quis indignationis meæ reprehendat impetum, secum sic re-

putans : Ecce nunc patiemur philosophantem nobis asinum ? rursus, unde discessi, revertar ad fabulam. Postquam finitum est illud Paridis judicium; Juno quidem cum Minerva tristes, et iratis similes e scena redeunt, indignationem repulsæ gestibus professæ : Venus vero gaudens et hilaris, lætitiam suam saltando toto cum choro professa est. Tunc de summo montis cacumine, per quamdam latentem fistulam, in excelsum prorumpit vino crocus diluta : sparsimque defluens, pascentes circa capellas odoro perpluit imbre ; donec in meliorem maculatæ speciem canitiem propriam luteo colore mutarent. Jamque tota suave fragrante cavea, montem illum ligneum terræ vorago decepit. Ecce quidam miles

per mediam plateam dirigit cursum, petiturus populo jam postulante illam de publico carcere mulierem, quam dixi propter multiforme scelus bestiis esse damnatam, meisque præclaris nuptiis destinatam. Et jam, torus genialis scilicet noster futurus, accuratissime disternebatur lectus, indica testudine pellucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus. At ego, præter pudorem obeundi publice concubitus, præter contagium scelestæ pollutæque feminæ, metu etiam mortis cruciabar permaxime, sic ipse mecum reputans: Quod, in amplexu venereo scilicet nobis cohærentibus, quæcumque ad exitium mulieris bestia fuisset immissa, non adeo vel prudentia solers, vel artificio docta, vel absti-

nentia frugi posset provenire, ut adjacentem lateri meo laceraret mulierem; mihi vero quasi indemnato et innoxio parceret. Ergo igitur non de pudore jam, sed de salute ipsa sollicitus, dum magister meus lectulo probe coaptando districtus inservit; et tota familia partim ministerio venationis occupata, partim voluptario spectaculo attonita, meis cogitationibus liberum tribuebatur arbitrium: nec magnopere quisquam custodiendum tam mansuetum putabat asinum. Paulatim fugitivum pedem proferens, porta, quæ proxima est, potitus, jam cursu me celerrimo proripio: sexque totis passuum millibus perniciter confectis, Cenchreas pervado: quod oppidum audit quidem nobilissimæ coloniæ Corinthiensium;

alluitur autem Ægæo et Saronico mari. Ubi portus etiam, tutissimum navium receptaculum, magno frequentatur populo. Vitatis ergo turbulis, et electo secreto littore, prope ipsas fluctuum aspergines, in quodam mollissimo arenæ gremio lassum corpus porrectus refoveo. Nam et ultimam diei metam curriculum solis deflexerat: et vespertinæ me quieti traditum dulcis somnus oppressit.

Digitized by Google

APULEII

METAMORPHOSEON

LIBER UNDECIMUS.

Digitized by Google

ARGUMENTUM

LIBRI UNDECIMI.

Totus quidem Apuleius elegantia et eruditione plenus est : hic vero novissimus liber inter omnes excellit. In quo dicuntur quædam simpliciter ; multa ex fide historica , plurima ex secretariis philosophiæ, et religionis Ægyptiæ deprompta. In principio eloquenter explicatur oratio non asinalis , sed theologica , ad lunam , ejusque luculenta descriptio. Mox lunæ ad Lucium benevola institutio , pompæ sacerdotalis copiosa et erudita descriptio : ex asino in hominem pristinum devoratis rosis facillima reformatio : religiosa sacris Isidis et Osiridis initiatio : castimoniarum abstinentia : altera ad lunam deprecatio : felix Romam versus profectio : ubi sacris romanis initiatus , in collegium pasthophororum adlectus est.

Digitized by Google

LIBER XI.

Circa primam ferme noctis vigiliam experrectus pavore subito; video præmicantis lunæ candore nimio completum orbem, commodum marinis emergentem fluctibus. Nactusque opacæ noctis silentiosa secreta, certus etiam summatem deam præcipua majestate pollere, resque prorsus humanas ipsius regi providentia: nec tantum pecuina et ferina, verum inanima etiam divino ejus luminis numinisque nutu vegetari; ipsa etiam corpora terra, cœlo, marique, nunc incrementis consequenter augeri; nunc decrementis obsequenter imminui; fato scilicet jam meis tot tan-

Digitized by Google

tisque cladibus satiato, et spem salutis, licet tardam, subministrante, augustum specimen deæ præsentis statui deprecari. Confestimque discussa pigra quiete, alacer exsurgo : meque protinus purificandi studio marino lavacro trado ; septiesque submerso fluctibus capite, quod eum numerum præcipue religionibus aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit, lætus et alacer deam præpotentem lacrymoso vultu sic apprecabar : Regina cœli ; sive tu Ceres, alma frugum parens originalis, quæ repertu lætata filiæ, vetustæ glandis ferino remoto pabulo, miti commonstrato cibo, nunc Eleusiniam glebam percolis ; seu tu cœlestis Venus, quæ primis rerum exordiis sexuum diversitatem generato amore sociasti,

et æterna sobole humano genere propagato, nunc circumfluo Paphi sacrario coleris: seu Phœbi soror, quæ partu fœtarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educasti, præclarisque nunc veneraris delubris Ephesi: seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina, triformi facie larvales impetus comprimens, terræque claustra cohibens, lucos diversos inerrans, vario cultu propitiaris: ista luce feminea collustrans cuncta mœnia, et udis ignibus nutriens læta semina, et solis ambagibus dispensans incerta lumina: quoquo nomine, quoquo ritu, quaqua facie te fas est invocare; tu meis jam nunc extremis ærumnis subsiste; tu fortunam collapsam affirma; tu sævis exantlatis casibus pausam pacemque

tribue. Sit satis laborum, sit satis periculorum. Depelle quadrupedis diram faciem. Redde me conspectui meorum; redde me meo Lucio. Ac si quod offensum numen inexorabili me sævitia premit; mori saltem liceat, si non licet vivere. Ad istum modum fusis precibus, et adstructis miseris lamentationibus, rursus mihi marcentem animum in eodem illo cubili sopor circumfusus oppressit. Necdum satis connixeram: et ecce pelago medio venerandos diis etiam vultus attollens emergit divina facies. Ac dehinc paulatim toto corpore prælucidum simulacrum excusso pelago ante me constitisse visum est. Ejus mirandam speciem ad vos etiam referre connitar; si tamen mihi disserendi tribuerit facultatem paupertas

oris humani: vel ipsum numen ejus dapsilem copiam elocutilis facundiæ subministraverit. Jam primum crines uberrimi prolixique, et sensim intorti, per divina colla passive dispersi, molliter defluebant. Corona multiformis, variis floribus sublimem distrinxerat verticem: cujus media quidem super frontem plana rotunditas in modum speculi, vel immo argumentum lunæ, candidum lumen emicabat. Dextera lævaque sulcis insurgentium viperarum cohibita; spicis etiam cerealibus desuper porrectis: multicolor, bysso tenui pertexta: nunc albo candore lucida; nunc croceo flore lutea, nunc roseo rubore flammida. Et quæ longe longeque etiam meum confutabat obtutum, palla nigerrima, splendescens atro

nitore: quæ circumcirca remeans, et sub dexterum latus ad humerum lævum recurrens, umbonis vicem, dejecta parte laciniæ, multiplici contabulatione dependula, ad ultimas oras nodulis fimbriarum decoriter confluctuabat. Per intextam extremitatem, et in ipsa ejus planitie, stellæ dispersæ coruscabant: earumque media semestris luna flammeos spirabat ignes. Quaqua tamen insignis illius pallæ perfluebat ambitus, individuo nexu corona totis floribus, totisque constructa pomis adhærebat. Jam gestamina longe diversa. Nam dextera quidem ferebat æreum crepitaculum: cujus per angustam laminam in modum balthei recurvatam, trajectæ mediæ paucæ virgulæ, crispante brachio trigeminos jactus,

reddebant argutum sonorem. Læva vero cymbium dependebat aureum: cujus ansulæ, qua parte conspicua est, insurgebat aspis, caput attollens arduum, cervicibus late tumescentibus. Pedes ambrosios tegebant soleæ, palmæ victricis foliis intextæ. Talis ac tanta, spirans Arabiæ felicia germina, divina me voce dignata est: En adsum tuis commota, Luci, precibus, rerum Natura parens, elementorum omnium domina, seculorum progenies initialis, summa numinum, regina manium, prima cœlitum, deorum dearumque facies uniformis: quæ cœli luminosa culmina, maris salubria flamina, inferorum deplorata silentia, nutibus meis dispenso. Cujus numen unicum, multiformi specie, ritu vario, nomine multijugo

totus veneratur orbis. Me primigenii Phryges Pessinuntiam nominant deum matrem; hinc Autochthones Attici Cecropiam Minervam; illinc fluctuantes Cyprii Paphiam Venerem; Cretes sagittiferi Dictynnam Dianam; Siculi trilingues Stygiam Proserpinam; Eleusinii vetustam deam Cererem: Junonem alii, Bellonam alii, Hecatam isti, Rhamnusiam illi. Et qui nascentis dei Solis inchoantibus illustrantur radiis Æthiopes, Ariique, priscaque doctrina pollentes Ægyptii, cerimoniis me propriis percolentes, appellant vero nomine reginam Isidem. Adsum tuos miserata casus; adsum favens et propitia. Mitte jam fletus, et lamentationes omitte: depelle mærorem. Jam tibi providentia mea illucescit dies salu-

taris. Ergo igitur imperiis istis meis animum intende sollicitum. Diem, qui dies ex ista nocte nascetur, æterna mihi nuncupavit religio: quo sedatis hibernis tempestatibus, et lenitis maris procellosis fluctibus, navigabili jam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus libant mei sacerdotes. Id sacrum nec sollicita nec profana mente debebis operiri. Nam meo monitu sacerdos in ipso procinctu pompæ roseam manu dextera sistro cohærentem gestabit coronam. Incontanter ergo, dimotis turbulis, alacer continuare pompam, mea volentia fretus; et de proximo clementer, velut manum sacerdotis deosculabundus, rosis decerptis, pessimæ mihique detestabilis jamdudum belluæ istius corio te protinus

exue. Nec quidquam rerum earum reformides ut arduum. Nam hoc eodem momento, quo tibi venio, simul et tibi præsens, quæ sunt consequentia sacerdoti meo per quietem facienda præcipio. Meo jussu, tibi constricti comitatus decedent populi. Nec inter hilares cerimonias et festiva spectacula, quisquam deformem istam, quam geris, faciem perhorrescet: vel figuram tuam repente mutatam, sequius interpretatus aliquis maligne criminabitur. Plane memineris, et penita mente conditum semper tenebis, mihi reliqua vitæ tuæ curricula adusque terminos ultimi spiritus vadata. Nec injurium, cujus beneficio redieris ad homines, ei totum debere, quod vives. Vives autem beatus, vives in mea tutela gloriosus.

Et cum spatium seculi tui permensus ad inferos demearis; ibi quoque in ipso subterraneo semirotundo, me, quam vides Acherontis tenebris interlucentem stygiisque penetralibus regnantem, campos elysios incolens ipse, tibi propitiam frequens adorabis. Quod si sedulis obsequiis, et religiosis ministeriis, et tenacibus castimoniis numen nostrum promerueris, scies ultra statuta fato tuo spatia vitam quoque tibi prorogare mihi tantum licere. Sic oraculi venerabilis fine prolato, numen invictum in se recessit. Nec mora, cum somno protinus absolutus, pavore et gaudio ac dein sudore nimio permixtus exsurgo: summeque miratus deæ potentis tam claram præsentiam, marino rore respersus, magnisque imperiis in-

tentus, monitionis ordinem recolebam. Nec mora, cum noctis atræ fugato nubilo, sol exsurgit aureus; et ecce discursu religioso, ac prorsus triumphali, turbulæ complent totas plateas. Tantaque hilaritudine præter peculiarem meam gestire mihi cuncta videbantur; ut pecua etiam cujuscemodi, et totas domos, et ipsum diem serena facie gaudere sentirem. Nam et pruinam pridianam dies apricus ac placidus repente fuerat insecutus: ut canoræ etiam aviculæ, prolectante verno vapore, concentus suaves assonarent: matrem siderum, parentem temporum, orbisque totius dominam blando mulcentes affamine. Quid? quod arbores etiam, quæ pomifera sobole fecundæ, quæque earum tantum umbra con-

tentæ, et steriles, austrinis laxatæ flatibus, germine foliorum renidentes, clementi motu brachiorum dulces strepitus obsibilabant. Magnoque procellarum sedato fragore, ac turbido fluctuum tumore posito, mare quietas alluvies temperabat: cœlum autem, nubilosa caligine disjecta, nudo sudoque luminis proprii splendore candebat. Ecce pompæ magnæ paulatim procedunt anteludia, votivis cujusque studiis exornata pulcherrime. Hic incinctus baltheo militem gerebat: illum succinctum chlamyde copides et venabula venatorem fecerant: alius soccis obauratis, indutus serica veste, mundoque pretioso, et adtextis capite crinibus, incessu perfluo feminam mentiebatur. Porro alium ocreis, scuto, ga-

lea, ferroque insignem, e ludo putares gladiatorio procedere. Nec ille deerat, qui magistratum fascibus purpuraque luderet: nec qui pallio, baculoque, et baxeis, et hircino barbitio philosophum fingeret: nec qui, diversis harundinibus, alter aucupem cum visco, alter piscatorem cum hamo induceret. Vidi et ursam mansuem, quæ, cultu matronali, sella vehebatur: et simiam pileo textili, crocotisque phrygiis, catamiti pastoris specie, aureum gestantem poculum: et asinum pinnis agglutinatis adambulantem cuidam seni debili: ut illum quidem Bellerophontem, hunc autem diceres Pegasum; tamen rideres utrumque. Inter has oblectationes ludicras popularium, quæ passim vagabantur; jam sospitatricis

deæ peculiaris pompa moliebatur. Mulieres candido splendentes amicimine, vario lætantes gestamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio, per viam, qua sacer incedebat comitatus, solum sternebant flosculis: aliæque nitentibus speculis pone tergum reversis, venienti deæ obvium commonstrarent obsequium: et quæ pectines eburneos ferentes, gestu brachiorum, flexuque digitorum, ornatum atque oppexum crinium regalium fingerent: illæ etiam, quæ ceteris unguentis et geniali balsamo guttatim excusso, conspergebant plateas. Magnus præterea sexus utriusque numerus, lucernis, tædis, cereis, et alio genere facium, lumine siderum cœlestium stirpem propitiantes. Symphoniæ dehinc suaves, fistulæ tibiæ-

quemodulis dulcissimis personabant. Eas amœnus lectissimæ juventutis veste nivea et cataclista prænitens sequebatur chorus, carmen venustum iterantes: quod Camœnarum favore solers poeta modulatus, edixerat; quod argumentum referebat interim majorum antecantamenta votorum. Ibant et dicati magno Serapi tibicines; qui per obliquum calamum ad aurem porrectum dexteram, familiarem templi deique modulum frequentabant: et præciæ, qui facilem sacris viam dari prædicarent. Tunc influunt turbæ sacris divinis initiatæ, viri feminæque omnis dignitatis et omnis ætatis, linteæ vestis candore puro luminosi: illæ limpido tegmine crines madidos obvolutæ; hi capillum derasi funditus, vertice præni-

tentes : magnæ religionis terrena sidera, æreis et argenteis, immo vero aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes. Sed et antistites sacrorum, proceres illi, candido linteamine cinctum pectoralem adusque vestigia strictim intecti, potentissimorum deum proferebant insignes exuvias. Quorum primus lucernam, claro præmicantem porrigebat lumine; non adeo nostris illis consimilem, quæ vespertinas illuminant epulas; sed aureum cymbium medio sui patore flammulam suscitans largiorem. Secundus, vestitu quidem similis, sed manibus ambabus gerebat altaria, id est, auxilia : quibus nomen dedit proprium deæ summatis auxiliaris providentia. Ibat tertius, attollens palmam auro subtiliter

foliatam, necnon mercurialem etiam caduceum. Quartus æquitatis ostendebat indicium, deformatam manum sinistram porrecta palmula; quæ genuina pigritia, nulla calliditate, nulla solertia prædita, videbatur æquitati magis aptior quam dextera. Idem gerebat et aureum vasculum in modum papillæ rotundatum, de quo lacte libabat. Quintus auream vannum aureis congestam ramulis: et alius ferebat amphoram. Nec mora, cum dei, dignati pedibus humanis incedere, prodeunt: hic horrendum! ille superum commeator et inferum, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervices arduas, læva caduceum gerens, dextera palmam virentem quatiens. Hujus vestigium continuum sequebatur bos, in erectum levata

statum. Et bos, omniparentis deæ fecundum simulacrum : quod residens humeris suis, proferebat unus e ministerio beato, gressu gestuoso. Ferebatur ab alio cista secretorum capax, penitus celans operta magnificæ religionis. Gerebat alius felici suo gremio summi sui numinis venerandam effigiem, non pecoris, non avis, non feræ, ac ne hominis quidem ipsius consimilem; sed solerti repertu, etiam ipsa novitate reverendam, altioris utcumque et magno silentio tegendæ religionis argumentum ineffabile; sed et ad istum plane modum fulgente auro figuratum. Urnula, faberrime cavata, fundo quam rotundo, miris extrinsecus simulacris Ægyptiorum effigiata. Ejus orificium non altiuscule levatum, in

canalem porrectum, longo rivulo prominebat. Ex alia vero parte multum recedens spatiosa dilatione, adhærebat ansa; quam contorto modulo supersedebat aspis, squameæ cervicis striato tumore sublimis. Et ecce præsentissimi numinis promissa nobis accedunt beneficia et fata: salutemque ipsam meam gerens sacerdos appropinquat, ad ipsum præscriptum divinæ promissionis ornatum, dextera proferens sistrum deæ, et coronam; mihi hercules coronam consequenter, quod tot ac tantis exantlatis laboribus, tot emensis periculis, deæ maximæ providentia, adluctantem mihi sævissime fortunam superarem. Nec tamen gaudio subitario commotus, inclementi me cursu proripui; verens scilicet, ne, repentino

quadrupedis impetu, religionis quietus turbaretur ordo : sed placido ac prorsus humano gradu contabundus, paulatim obliquato corpore, sane divinitus decedente populo, sensim irrepo. At sacerdos, ut reapse cognoscere potui, nocturni commonefactus oraculi, miratusque congruentiam mandati muneris, confestim restitit : et ultro porrecta dextera, ob os ipsum meum coronam exhibuit. Tunc ego trepidans, assiduo pulsu micanti corde, coronam, quæ rosis amœnis intexta fulgurabat, avido ore susceptam, cupidus cupidissime devoravi. Nec me fefellit cœleste promissum. Protinus mihi delabitur deformis et ferina facies : ac primo quidem squalens pilus defluit; ac dehinc cutis crassa tenuatur; venter

obesus residet; pedum plantæ per ungulas in digitos exeunt. Manus non jam pedes sunt, sed in erecta porriguntur officia; cervix procera cohibetur; os et caput rotundantur; aures enormes repetunt parvitatem pristinam; dentes saxei redeunt ad humanam minutiem : et, quæ me potissimum cruciabat ante, cauda nusquam comparuit. Populi mirantur, religiosi venerantur tam evidentem maximi numinis potentiam, et consimilem nocturnis imaginibus magnificentiam, et facilitatem reformationis: claraque et consona voce, cœlo manus attendentes, testantur tam illustre deæ beneficium. At ego stupore nimio defixus, tacitus hærebam, animo meo tam repentinum tamque magnum non capiente gaudium :

quid potissimum præfarer primarium, unde novæ vocis exordium caperem, quo sermonem nunc renata lingua felicius auspicarer, quibus quantisque verbis tantæ deæ gratias agerem. Sed sacerdos, utcumque divino monitu cognitis ab origine cunctis cladibus meis, quamquam et ipse insigni permotus miraculo, nutu significato prius præcepit, tegendo mihi linteam dari laciniam. Nam me cum primum nefasto tegmine despoliaverat asinus; compressis in arctum feminibus, et superstrictis accurate manibus, quantum nudo licebat, velamento me naturali probe muniveram. Tunc e cohorte religionis unus, impigre superiorem exutus tunicam, supertexit me celerrime. Quo facto, sacerdos vultu ge-

niali et hercules perhumano in aspectum meum attonitus, sic affatur: Multis et variis exantlatis laboribus, magnisque fortunæ tempestatibus et maximis actus procellis, ad portum quietis et aram misericordiæ tandem, Luci, venisti. Nec tibi natales, ac ne dignitas quidem, vel ipsa, qua flores, usquam doctrina profuit: sed lubrico virentis ætatulæ, ad serviles delapsus voluptates, curiositatis improsperæ sinistrum præmium reportasti. Sed utcumque fortunæ cæcitas, dum te pessimis periculis discruciat, ad religiosam istam beatitudinem improvida produxit malitia. Eat nunc, et summo furore sæviat, et crudelitati suæ materiem quærat aliam. Nam in eos, quorum sibi vitas servitium deæ nostræ majestas vindicavit, non ha-

bet locum casus infestus. Quid latrones, quid feræ, quid servitium, quid asperrimorum itinerum ambages reciprocæ, quid metus mortis quotidianæ nefariæ fortunæ profuit? In tutelam jam receptus es fortunæ, sed videntis: quæ suæ lucis splendore ceteros etiam deos illuminat. Sume jam vultum lætiorem, candido isto habitu tuo congruentem: comitare pompam deæ sospitatricis, in ovanti gradu. Videant irreligiosi; videant, et errorem suum recognoscant. En ecce pristinis ærumnis absolutus, Isidis magnæ providentia gaudens Lucius, de sua fortuna triumphat. Quo tibi tamen tutior sis, atque munitior; da nomen huic sanctæ militiæ, cujus non olim sacramento etiam rogabaris: teque jam nunc obsequio

religionis nostræ dedica; et ministerii jugum subi voluntarium. Nam, cum cœperis deæ servire, tunc magis senties fructum tuæ libertatis. Ad istum modum vaticinatus sacerdos egregius, fatigatos anhelitus trahens, conticuit. Exinde permixtus agmini religioso procedens, comitabar sacrarium: totæ civitati notus ac conspicuus, digitis hominum nutibusque notabilis. Omnes in me populi fabulabantur: Hunc omnipotentis hodie deæ numen augustum reformavit ad homines. Felix hercules, et ter beatus! qui vitæ scilicet præcedentis innocentia fideque meruerit tam præclarum de cœlo patrocinium; ut renatus quodammodo, statim sacrorum obsequio desponderetur. Inter hæc et festorum votorum tumultum, pau-

latim progressi, jam ripam maris proximamus; atque ad ipsum illum locum, quo pridie meus stabulaverat asinus, pervenimus. Ibi deum simulacris rite dispositis, navem faberrime factam, picturis miris Ægyptiorum circumsecus variegatam, summus sacerdos tæda lucida, et ovo, et sulfure, solemnissimas preces de casto præfatus ore, quam purissime purificatam, deæ nuncupavit, dedicavitque. Hujus felicis alvei nitens carbasus, littore votum ingestans progerebat. Ecce litteræ votum instaurabant, de novi commeatus prospera navigatione. Jam malus insurgit, pinus rotunda, splendore sublimis, insigni carchesio conspicua: et puppis, intorta chenisco, bracteis aureis vestita, fulgurabat: omnisque

prorsus carina citro limpido perpolita, florebat. Tunc cuncti populi, tam religiosi quam profani, vannos onustas aromatis et cujuscemodi suppliciis certatim congerunt; et insuper fluctus libant intritum lacte confectum; donec muneribus largis, et devotionibus faustis completa navis, absoluta strophiis anchoralibus, peculiari serenoque flatu, pelago redderetur. Quæ postquam cursus spatio prospectum sui nobis incertat, sacrorum geruli, sumptis rursum quæ quisque detulerant, alacres ad fanum reditum capessunt, similis ritu pompæ decori. At cum ad ipsum jam templum pervenimus, sacerdos maximus, quique divinas effigies progerebant, et qui venerandis penetralibus pridem fuerant initiati, intra

cubiculum deæ recepti, disponunt rite ſimulacra ſpirantia. Tunc ex his unus, quem cuncti Grammatea dicebant, pro foribus aſſiſtens, cœtu paſtophorum, quod ſacroſancti collegii nomen eſt, velut in concionem vocato, indidem de ſublimi ſuggeſtu, de libro, de litteris fauſta vota præfatus: Principi magno, senatuique, et equiti, totoque romano populo, nauticis, navibus, quæque ſub imperio mundi noſtratis reguntur, renuntiat, ſermone rituque græcienſi, ita, ΛΑΟΙΣ ΑΦΕΣΙΣ. Qua voce, feliciter cunctis evenire, ſignavit populi clamor inſecutus. Exin gaudio delibuti populares, thallos, verbenas, corollas ferentes, exoſculatis veſtigiis deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad ſuos diſcedunt

lares. Nec tamen sinebat me animus ungue latius indidem digredi; sed intentans deæ specimen, pristinos casus meos recordabar. Nec tamen fama volucris, pigra pinnarum tarditate cessaverat: sed protinus in patria deæ providentis adorabile beneficium, meamque ipsius fortunam memorabilem narraverat passim. Confestim denique familiares ac vernulæ, quique mihi proximo nexu sanguinis cohærebant, luctu deposito, quem de meæ mortis falso nuntio susceperant, repentino lætati gaudio, varie quisque munerabundi ad meum festinant illico redivivum reducemque ab inferis conspectum. Quorum desperata ipse etiam facie recreatus, oblationes honestas æqui bonique facio: quippe cum mihi fa-

miliares, quoad cultum sumptumque largiter succederet, deferre prospicue curassent. Affatis itaque ex officio singulis, narratisque meis pristinis ærumnis, et præsentibus gaudiis, me rursum ad deæ gratissimum mihi refero conspectum: ædibusque conductis, intra conseptum templi larem temporarium mihi constituo: deæ ministeriis adhuc privatis appositus, contuberniisque sacerdotum individuus, et numinis magni cultor inseparabilis. Nec fuit nox una, vel quies aliqua, visu deæ monituque jejuna: sed crebris imperiis, sacris suis me jamdudum destinatum, nunc saltem censebat initiari. At ego, quamquam cupienti voluntate præditus, tamen religiosa formidine retrahebar. Quod enim sedulo perconta-

veram, difficile religionis obsequium, et castimoniorum abstinentiam satis arduam, cautoque circumspectu vitam, quæ multis casibus subjacet, esse muniendam. Hæc identidem mecum reputans, nescio quo modo, quamquam festinans, differebam. Nocte quadam, plenum gremium suum visus est mihi summus sacerdos offerre: ac requirenti, Quid utique istud? respondisse, partes illas de Thessalia mihi missas; servum etiam meum indidem supervenisse, nomine Candidum. Hanc experrectus imaginem, diu diuque apud cogitationes meas revolvebam, quid rei portenderet; præsertim cum nullum umquam habuisse me servum isto nomine nuncupatum certus essem. Ut tamen sese præsagium som-

ni porrigeret, lucrum certum modis omnibus significari partium oblatione credebam. Sic anxius, et in proventum prosperiorem attonitus, templi matutinas apertiones opperiebar. Ac, dum velis candentibus reductis in diversum, deæ venerabilem conspectum apprecamur, et per dispositas aras circumiens sacerdos rem divinam procurat supplicamentis solemnibus, de penetrali fonte petitum spondeo libat. Rebus jam rite consummatis, inchoatæ lucis salutationibus, religiosi primam nuntiantes horam, perstrepunt. Et ecce superveniunt de patria, quos ibi reliqueram famulos, cum me Fotis malis incapistrasset erroribus. Cognatis scilicet famulos meos, nec non et equum quoque illum meum reducentibus;

quem diverse distractum notæ dorsualis agnitione recuperaverant: quare solertiam somni tum mirabar vel maxime; quod præter congruentiam lucrosæ pollicitationis, argumento servi Candidi, equum mihi reddidisset colore candidum. Quo facto idem sollicitus, sedulum colendi frequentabam ministerium, spe futura beneficiis præsentibus pignerata. Nec minus indies mihi magis magisque accipiendorum sacrorum cupido gliscebat; summisque precibus primarium sacerdotem sæpissime conveneram, petens, ut me noctis sacratæ tandem arcanis initiaret. At ille, vir alioquin gravis, et sobriæ religionis observatione famosus, clementer ac comiter, et ut solent parentes immaturis liberorum deside-

riis modificari, meam differens instantiam, spei melioris solatiis alioquin anxium, mihi permulcebat animum. Nam et diem, quo quisque possit initiari, deæ nutu demonstrari, et sacerdotem qui sacra debeat ministrare, ejusdem providentia deligi: sumptus etiam cerimoniis necessarios simili præcepto destinari. Quæ cuncta nos quoque observabili patientia sustinere censebat: quippe cum aviditati contumaciæque summe cavere, et utramque culpam vitare, ac neque vocatus morari, nec non jussus festinare deberem. Nec tamen esse quemquam de suo numero tam perditæ mentis, vel immo destinatæ mortis, qui non sibi quoque seorsum jubente domina, temerarium atque sacrilegum audeat ministerium subi-

re, noxamque lethalem contrahere. Nam et inferum claustra, et salutis tutelam in deæ manu posita, ipsamque traditionem ad instar voluntariæ mortis et precariæ salutis celebrari: quippe cum transactis vitæ temporibus, jam in ipso finitæ lucis limine constitutos, quis tamen tuto possint magna religionis committi silentia, numen deæ soleat elicere, et sua providentia quodam modo renatos ad novæ reponere rursus salutis curricula. Ergo igitur me quoque oportere cœleste sustinere præceptum; quamquam perspicua evidentique magni numinis dignatione jamdudum felici ministerio nuncupatum destinatumque: nec secus, quam cultores ceteri, cibis profanis ac nefariis jam nunc temperare; quo rectius

ad arcana purissimæ religionis secreta pervaderem. Dixerat sacerdos: nec impatientia corrumpebatur obsequium meum: sed intentus miti quiete, et probabili taciturnitate, sedulum quot dies obibam culturæ sacrorum ministerium. Nec me fefellit, nec longi temporis prolatione cruciavit potentis deæ benignitas salutaris: sed noctis obscuræ non obscuris imperiis evidenter monuit, advenisse diem mihi semper optabilem, quo me maximi voti compotiret. Quantoque sumptu deberem procurare supplicamentis, ipsumque Mithram illum suum sacerdotem præcipuum, divino quodam stellarum consortio, ut aiebat, mihi conjunctum, sacrorum ministrum decernit. Quibus et ceteris benivolis præceptis summa-

tis deæ recreatus animi, necdum satis luce lucida discussa quiete, protinus ad receptaculum sacerdotis contendo: atque eum, cubiculo suo commodum prodeuntem continuatus, saluto. Solito constantius destinaveram jam, velut debitum sacris obsequium flagitare. At ille, statim ut me conspexit, prior, O mi Luci, inquit, te felicem, te beatum, quem propitia voluntate numen augustum tantopere dignatur! Et quid, inquit, jam nunc stas otiosus, teque ipsum demoraris? Adest tibi dies votis assiduis exoptatus, quo deæ multinominis divinis imperiis, per istas meas manus piissimis sacrorum arcanis insinueris. Et injecta dextera, senex comissimus ducit me protinus ad ipsas fores ædis amplissimæ; rituque

solemni apertionis celebrato ministerio, ac matutino peracto sacrificio, de opertis adyti profert quosdam libros, litteris ignorabilibus prænotatos: partim figuris cujuscemodi animalium, concepti sermonis compendiosa verba suggerentes; partim nodosis, et in modum rotæ tortuosis, capreolatimque condensis apicibus, a curiosa profanorum lectione munita. Indidem mihi prædicat, quæ forent ad usum teletæ necessario præparanda. Ea protinus gnaviter, et aliquanto liberalius partim ipse, partim per meos socios coemenda procuro. Jamque tempore, ut aiebat sacerdos, id postulante, stipatum me religiosa cohorte deducit ad proximas balneas; et prius sueto lavacro traditum, præfatus deum veniam,

purissime circumrorans abluit: rursumque ad templum reductum, jam duabus diei partibus transactis, ante ipsa deæ vestigia constituit; secretoque mandatis quibusdam, quæ voce meliora sunt, illud plane cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem, neque ullum animal essem, et invinius essem. Quibus venerabili continentia rite servatis, jam dies aderat divino destinatus vadimonio: et sol curvatus intrahebat vesperam. Tum ecce confluunt undique turbæ, sacrorum ritu vetusto, variis quisque me muneribus honorantes. Tunc semotis procul profanis omnibus linteo undique me contectum amicimine, arrepta manu, sacerdos deducit ad ipsius sacrarii penetralia. Quæras

forsitan satis anxie, studiose lector, quid deinde dictum, quid factum? dicerem, si dicere liceret; cognosceres, si liceret audire. Sed parem noxam contraherent aures et linguæ illæ temerariæ curiositatis. Nec te tamen desiderio forsitan religioso suspensum, angore diutino cruciabo. Igitur audi: sed crede, quæ vera sunt. Accessi confinium mortis, et calcato Proserpinæ limine, per omnia vectus elementa remeavi: nocte media, vidi solem candido coruscantem lumine: deos inferos et deos superos accessi coram, et adoravi de proximo. Ecce tibi retuli, quæ quamvis audita, ignores tamen necesse est. Ergo, quod solum potest sine piaculo ad profanorum intelligentias enuntiari, refe-

ram. Mane factum est; et perfectis solemnibus, processi duodecim sacratus stolis, habitu quidem religioso satis, sed effari de eo nullo vinculo prohibeor: quippe, quod tunc temporis videre præsentes plurimi. Namque in ipso ædis sacræ meditullio, ante deæ simulacrum constitutum tribunal ligneum jussus superstiti, byssina quidem, sed floride depicta veste conspicuus. Et humeris dependebat, pone tergum, talorum tenus, pretiosa chlamyda. Quaqua tamen viseres, colore vario circumnotatis insignibar animalibus. Hinc dracones indici, inde gryphes hyperborei: quos in speciem pinnatæ alitis generat mundus alter. Hanc olympiacam stolam sacrati nuncupant. At manu dextera gerebam flam-

mis adultam facem : et caput decora corona cinxerat, palmæ candidæ foliis in modum radiorum prosistentibus. Sic ad instar solis exornato, et in vicem simulacri constituto, repente velis reductis, in aspectum populi errabam. Exhinc festissimum celebravi natalem sacrorum : et suaves epulæ, et faceta convivia. Dies etiam tertius pari cerimoniarum ritu celebratus, et jentaculum religiosum, et teletæ legitima consummatio. Paucis dehinc ibidem commoratus diebus, inexplicabili voluptate simulacri divini perfruebar; irremunerabili quippe beneficio pigneratus. Sed tandem deæ monitu, licet non plene, tamen pro meo modulo, supplicue gratiis persolutis, tardam satis domuitionem comparo; vix equi-

dem abruptis ardentissimi desiderii retinaculis. Provolutus denique ante conspectum deæ, et facie mea diu detersis vestigiis ejus, lacrymis obortis, singultu crebro sermonem interficiens, et verba devotans aio: Tu quidem sancta, et humani generis sospitatrix perpetua, semper fovendis mortalibus munifica, dulcem matris affectionem miserorum casibus tribuis. Nec dies, nec quies ulla, ac ne momentum quidem tenue, tuis transcurrit beneficiis otiosum; quin mari terraque protegas homines, et, depulsis vitæ procellis, salutarem porrigas dexteram. Qua fatorum etiam inextricabiliter contorta retractas licia, et fortunæ tempestates mitigas, et stellarum noxios meatus cohibes. Te superi colunt; observant

inferi : tu rotas orbem ; luminas solem ; regis mundum ; calcas tartarum. Tibi respondent sidera ; gaudent numina ; redeunt tempora ; serviunt elementa : tuo nutu spirant flamina, nutriuntur nubila ; germinant semina ; crescunt germina. Tuam majestatem perhorrescunt aves cœlo meantes, feræ montibus errantes, serpentes solo latentes, belluæ ponto natantes. At ego referendis laudibus tuis exilis ingenio, et adhibendis sacrificiis tenuis patrimonio : nec mihi vocis ubertas ad dicenda, quæ de tua majestate sentio, sufficit : nec ora mille, linguæque totidem, vel indefessi sermonis æterna series. Ergo, quod solum potest religiosus quidem, sed pauper alioquin, efficere, curabo : divinos tuos vultus numen-

que sanctissimum intra pectoris mei secreta conditum perpetuo custodiens, imaginabor. Ad istum modum deprecato summo numine, complexus Mithram sacerdotem et meum jam parentem, colloque ejus multis osculis inhærens, veniam postulabam, quod eum condigne tantis beneficiis munerari nequirem. Diu denique gratiarum gerendarum sermone prolixo commoratus, tandem digredior: et recta, patrium larem revisurus meum post aliquammultum temporis, contendo: paucisque post diebus, deæ potentis instinctu, raptim constrictis sarcinulis, nave conscensa, Romam versus profectionem dirigo: tutusque prosperitate ventorum ferentium, Augusti portum celerrime, ac dehinc carpento pervo-

lavi: vesperaque quam dies insequebatur iduum decembrium, sacrosanctam istam civitatem accedo. Nec ullum tam præcipuum mihi exinde studium fuit, quam quotidie supplicare summo numini reginæ Isidis; quæ, de templi situ sumpto nomine Campensis, summa cum veneratione propitiatur. Eram denique cultor assiduus, fani quidem advena, religionis autem indigena. Ecce, transcurso signifero circulo, sol magnus annum compleverat; et quietem meam rursus interpellat numinis benefici cura pervigilis: et rursus teletæ, rursus sacrorum commonet. Mirabar quid rei tentaret, quid pronuntiaret futurum. Quidni? plenissime jamdudum videbar initiatus. Ac dum religiosum scrupulum partim apud sensum

meum disputo, partim sacratorum consiliis examino; novum mirumque plane comperior: deæ quidem me tantum sacris imbutum, at magni dei deumque summi parentis, invicti Osiris necdum sacris illustratum. Quamquam enim connexa, immo vero unita ratio numinis religionisque esset, tamen teletæ discrimen interesse maximum. Prohinc me quoque peti magno etiam deo famulum, sentire deberem. Nec diu res in ambiguo stetit. Nam proxima nocte vidi quemdam de sacratis, linteis intectum, qui thyrsos et hederas, et tacenda quædam gerens, ad ipsos meos lares collocaret; et occupato sedili meo, religionis amplæ denuntiaret epulas. Is, ut agnitionem mihi scilicet certo aliquo sui signo subminis-

traret, sinistri pedis talo paululum reflexo, contabundo clementer incedebat vestigio. Sublata est ergo, post tam manifestam deum voluntatem, ambiguitatis tota caligo. Et illico deæ matutinis perfectis salutationibus, summo studio percontabar singulos, ecqui vestigio similis, ut somnium? Nec is defuit. Nam de pastophoris unum conspexi statim, præter indicium pedis, cetero etiam statu atque habitu examussim nocturnæ imagini congruentem: quem Asinium Marcellum vocitari cognovi postea, deformationis meæ non alienum nomen. Nec moratus, conveni protinus eum, sane nec ipsum futuri sermonis ignarum: quippe jamdudum consimili præcepto sacrorum ministrandorum commonefactum. Nam sibi

visus est quiete proxima, dum magno deo coronas exaptat, et de ejus ore, quo singulorum fata dictat, audisse, mitti sibi Madaurensem, sed admodum pauperem, cui statim sua sacra deberet ministrare. Nam et illi studiorum gloriam, et ipsi grande compendium sua comparari providentia. Ad istum modum desponsus sacris, sumptuum tenuitate, contra votum meum retardabar. Nam et viriculas patrimonii peregrinationis attriverant impensæ; et erogationes urbicæ pristinis illis provincialibus antistabant. Plurimum ergo duritia paupertatis intercedente, quod ait vetus proverbium, inter sacrum et saxum positus, cruciabar. Nec secius tamen idemtidem numinis premebar instantia. Jamque sæpicule non sine magna

turbatione, stimulatus, postremo jussus veste ipsa mea quamvis parvula distracta, sufficientem corrasi summulam. Et id ipsum præceptum fuerat specialiter. An tu, inquit, si quam rem voluptati struendæ molireris, laciniis tuis nequaquam parceres, nunc tantas cerimonias aditurus impœnitendæ te pauperiei contaris committere? Ergo igitur cunctis affatim præparatis, rursus decem diebus inanimis contentus cibis, insuper etiam de Serapis principalis dei nocturnis orgiis illustratus, plena jam fiducia germanæ religionis obsequium divinum frequentabam. Quæ res summum peregrinationi meæ tribuebat solatium: nec minus etiam victum uberiorem subministrabat. Quidni? spiritu faventis eventus quæsticulo

forensi nutrito, per patrocinia sermonis romani. Et ecce, post pauculum tempus, inopinatis et usquequaque mirificis imperiis deum rursus interpellor, et cogor tertiam quoque teletam suscitare. Nec levi cura sollicitus, sed oppido suspensus animi, mecum ipse cogitationes exercitius agitabam, quorsus nova hæc et inaudita se cœlestium porrigeret intentio : quod subsicivum quamvis iteratæ jam traditioni remansisset. Nimirum perperam, vel minus plene consuluerunt in me sacerdos uterque : et hercules jam de fide quoque eorum opinari cœptabam sequius. Quo me cogitationis æstu fluctuantem, ad instar insaniæ percitum, sic instruxit nocturna divinatione clemens imago. Nihil est, inquit, quod

numerosa serie religionis, quasi quidquam sit prius omissum, terreare. Quin assidua ista numinum dignatione lætum capesse gaudium, et potius exsulta, ter futurus, quod alii vel semel vix conceditur: teque de isto numero merito præsume semper beatum. Ceterum futura tibi sacrorum traditio pernecessaria est: si tecum nunc saltem reputaveris, exuvias deæ, quas in provincia sumpsisti, in eodem solo depositas perseverare: nec te Romæ diebus solemnibus vel supplicare his, vel, cum præceptum fuerit, felici illo amictu illustrari posse. Quod felix itaque, ac faustum, salutareque tibi sit, animo gaudiali rursum sacris initiare, diis magnis auctoribus. Hactenus divini somnii suada majestas, quod usus foret,

pronuntiavit. Nec deinceps postpoſito, vel in supinam procrastinationem rejecto negotio, statim sacerdoti meó relatis, quæ videram, inanimæ protinus castimoniæ jugum subeo: et lege perpetua præscriptis illis decem diebus spontali sobrietate multiplicatis, instructum teletæ comparo: largitus ex studio pietatis magis, quam mensura rebus collatis. Nec hercules laborum me, sumptuumque quidquam pœnituit. Quidni? liberali deum providentia, jam stipendiis forensibus bellule fotum. Denique post dies admodum pauculos, deus deum magnorum potior, et majorum summus, et summorum maximus, et maximorum regnator Osiris, non in alienam quampiam personam reformatus, sed coram suo illo vene-

rando me dignatus affamine, per quietem præcipere visus est, quam nunc incontanter gloriosa in foro redderem patrocinia: nec extimescerem malivolorum disseminationes, quas studiorum meorum laboriosa doctrina ibi deserviebat. Ac, ne sacris suis gregi cetero permixtus deservirem, in collegium me pastophorum suorum, immo inter ipsos decurionum quinquennales adlegit. Rursus denique, quam raro capillo, collegii vetustissimi et Sybillæ temporibus conditi, munia, non obumbrato vel obtecto calvitio, sed quoquo versus obvio, gaudens obibam.

FINIS.

Google

Digitized by Google

OUVRAGES

FAISANT partie de la collection des auteurs classiques, latins et françois, imprimés par mes soins, de format *in*-18, au nombre de 270 exemplaires.

C. C. Taciti Germania, Agricola, 1 vol.

Eutropii Epitome. Sexti Rufi Breviarium, 1 vol.

C. Crispi Sallustii opera, 2 vol.

M. T. Ciceronis in Catilinam orationes IV, 1 vol.

Apuleii Metamorphoseon libri XI, 3 vol.

Plinii Panegyricus Trajano dictus, 1 vol.

SOUS PRESSE.

Discours sur l'Histoire Universelle, par Bossuet, 4 vol.

Digitized by Google

C. Cornelii Nepotis excellentium imperatorum Vitæ, 2 vol.

Petronii Satyricon, 2 vol.

Velleii Paterculi Historia romana, 2 vol.

VA1
1552980

Digitized by Google